

Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка
Факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв
Кафедра дошкільної та початкової освіти

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня «магістр»

на тему:

«ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ SOFT SKILLS МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ»

Виконала:

Студентка II курсу, 61 групи
Спеціальності 013 Початкова освіта
Оношко Наталія Іванівна

Науковий керівник:

кандидат пед. наук, доцент кафедри
дошкільної та початкової освіти
Національного університету
«Чернігівський колегіум»
ім. Т. Г. Шевченка
Коновальчук Марина Валеріївна

Роботу подано до розгляду « ____ » _____ 20__ року.

Студентка

(підпис)

Наталія ОНОШКО

(прізвище та ініціали)

Науковий керівник

(підпис)

Марина КОНОВАЛЬЧУК

(прізвище та ініціали)

Кваліфікаційна робота розглянута на засідання кафедри *дошкільної та початкової освіти*

Протокол № _____ від « ____ » _____ 20__ року.

Студентка допускається до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

Завідувач кафедри

(підпис)

Ірина ТУРЧИНА

(прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. РОЗВИТОК SOFT SKILLS МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА НУШ.....	9
1.1 Наукові підходи до класифікації soft skills: міжнародний та український досвід.....	9
1.2 Компетентнісні напрямки в НУШ - soft skills та hard skills, їх взаємозв'язок.....	19
1.3 Розвиток soft skills в освітньому процесі НУШ.....	29
Висновки до розділу 1.....	38
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА РОЗВИТКУ SOFT SKILLS МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.....	40
2.1 Проектування розвитку soft skills молодших школярів на різних предметах.....	40
2.2 Емпіричне дослідження розвитку soft skills молодших школярів.....	62
2.3 Методичні рекомендації вчителю початкових класів щодо розвитку soft skills у молодших школярів.....	74
Висновки до розділу 2.....	85
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	90
ДОДАТКИ.....	103

ВСТУП

Актуальність дослідження. Розбудова української держави, інтеграція і глобалізація соціальних, економічних та культурних процесів вимагають кардинального оновлення національної освіти, пошуку та впровадження нових технологій. Ці виклики сьогодні призвели до реформування в галузі освіти та, як наслідок, появи Концепції «Нової української школи». Мета такої школи – розвиток дитини відповідно до її вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб; формування загальнолюдських цінностей; підтримка життєвого оптимізму; розвиток самостійності; плекання творчості й допитливості.

На сучасному етапі реформування національної системи в Україні головним пріоритетом є розвиток особистості, здатної до сприймання, розуміння і творення духовних і матеріальних цінностей. Як зазначено у Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, головною метою української системи освіти є створення умов для розвитку і самореалізації кожної особистості як громадянина України, формування поколінь, здатних навчатися впродовж життя. Дедалі більшого поширення набуває компетентнісний підхід, який визначає цілі навчання через поняття «компетенції». Уміння вчитися включає в себе низку вмінь, пов'язаних з оволодінням знаннями: вміння читати, писати, спостерігати явища навколишнього світу, думати, висловлювати свою думку

Становлення особистості молодшого школяра має ряд важливих, відповідальних етапів, обумовленими змінами соціального статусу, розширенням видів діяльності та іншими суспільними та індивідуальними факторами. У сучасний період розвитку суспільства, який вирізняється своєю переломністю, особливої актуальності набувають питання розвитку у молодших школярів «soft skills» та «hard skills». Більшість дослідників, перекладаючи з англійської, визначають «hard skills» як тверді навички, що

необхідні дітям для виконання певної діяльності, а soft skills - як м'які навички, що сприяють успішному досягненню у навчальній діяльності.

Актуальність застосування в початковій школі інтерактивних методів навчання, розвитку спілкування та саморозвитку визначається необхідністю пошуку інноваційних організаційних форм, методів, методик формування та розвитку м'яких навичок у дітей молодшого шкільного віку.

Дана проблема є предметом поліфундаментальних досліджень спеціалістів багатьох галузей. В Україні поняття soft skills не є новим, але досліджень цього питання з точки зору професійної педагогіки недостатньо для ґрунтовного аналізу стану розвитку soft skills в українських навчальних закладах. Серед вітчизняних дослідників проблеми можемо зазначити праці Н. Олексива та Е. Айнгорна, де описані завдання та етапи впровадження курсу «Soft skills для інженерів» Луцькому національному технічному університеті.

Зазначимо, що нині є обмежена кількість наукових праць, присвячених дослідженням «soft skills», у спеціалістів різного профілю. Так, Є. Єгоров вивчає розвиток «м'яких» навичок у підготовці професіоналів туристичної галузі; К. Коваль розглядає розвиток «soft skills» у здобувачів освіти як один із важливих чинників для працевлаштування; С. Бацунов, І. Кунгурова та О. Слизькова аналізують сучасні детермінанти розвитку «soft skills»; Т. Яркова та І. Черкасова досліджують формування «гнучких навичок» у здобувачів вищої освіти в умовах реалізації професійного стандарту педагога.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень В. Байденко, В. Болотова, В. Серикова, А. Хуторського, В. Шадрикова, І. Зимньої, І. Родигіної, А. Поленової, О. Овчарук та ін. показує, що проблема компетентнісного підходу не є принципово новою. Орієнтування на засвоєння вмінь, способів діяльності, більше того, узагальнених способів дій було провідним у працях вітчизняних педагогів і психологів М. Скаткіна, І. Лернера, В. Краєвського, Г. Щедровського, В. Давидова та їх послідовників.

Таким чином, актуальність та недостатня розробленість означеної проблеми визначили тему нашого магістерського дослідження «**Особливості розвитку soft skills молодших школярів**».

Мета дослідження – вивчити та обґрунтувати сутність та особливості розвитку soft skills молодших школярів.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Дослідити сутність поняття «soft skills» у науковій літературі.
2. Проаналізувати компетентнісні напрямки в НУШ - soft skills та hard skills, їх взаємозв'язок.
3. Емпірично дослідити особливості розвитку soft skills молодших школярів.
4. З'ясувати особливості проектування розвитку soft skills молодших школярів на різних предметах.

Об'єкт дослідження – «soft skills» як елемент компетенції молодших школярів.

Предмет дослідження – форми та методи розвитку soft skills молодших школярів на різних предметах.

Для досягнення поставленої мети та завдань дослідження було використано комплекс **методів**:

- *теоретичні*: аналіз, синтез, порівняння і систематизація філософської, психологічної, педагогічної та соціально-педагогічної літератури для визначення сутності основних понять дослідження, виявлення теоретичних підходів до проблеми розвитку soft skills молодших школярів; визначення складових компонентів soft skills молодших школярів;
- *емпіричні*: спостереження, опитування, анкетування, бесіда, збір та інтерпретація даних.

Теоретичне та практичне значення роботи. Теоретично обґрунтовано особливості розвитку soft skills молодших школярів в навчальному процесі як елемента соціальної компетенції особистості, досліджено методи та напрями формування та розвитку soft skills у молодших школярів.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що надано методичні рекомендації щодо ефективності формування soft skills у молодших школярів на різних уроках. Представлено власний педагогічний досвід розвитку soft skills. Результати дослідження можуть бути використані студентами під час педагогічних практик, а також вчителями початкових класів, які орієнтовані на оновлення методів і форм роботи з молодшими школярами.

Апробація дослідження. Було здійснено апробацію дослідження на таких конференціях:

- IV Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами» 10-11 грудня 2020 року (м. Вінниця) з доповіддю «Технології формування життєвих компетентностей молодших школярів»
- X Міжнародна науково-практична конференція The 10th International scientific and practical conference “Fundamental and applied research in the modern world” (May 12-14, 2021) VoScience Publisher, Boston, USA. З доповіддю «Виклики сучасного світу та актуальність розвитку soft skills молодших школярів»
- Участь у міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні стратегії, цінності й пріоритети дошкільної та початкової освіти» 24 листопада 2021 року з доповіддю «Розвиток лідерства у молодших школярів як важлива складова формування їх soft skills». Публікація до 1 лютого.
- V Міжнародної науково-практичної конференції «Інтеграція світових наукових процесів як основа суспільного прогресу» (м. Київ, 26–27 листопада 2021 р.) з доповіддю «Розвиток лідерства у молодших школярів як важлива складова формування їх soft skills»
- The 5th International scientific and practical conference — Topical issues of modern science, society and education (November 28-30, 2021) Kharkiv,

Ukraine.2021, з доповіддю «Особливості розвитку критичного мислення молодших школярів у Новій українській школі».

В таких публікаціях:

1. Виклики сучасного світу та актуальність розвитку soft skills молодших школярів. *The 10th International scientific and practical conference “Fundamental and applied research in the modern world”*. Тези доповідей 12-14 травня 2021 р. С.435-444
2. Розвиток лідерства у молодших школярів як важлива складова формування їх soft skills. *V Міжнародна науково-практична конференція «Інтеграція світових наукових процесів як основа суспільного прогресу»*. Тези доповідей. 26-27 листопада 2021 р. С.37-40
3. Особливості розвитку критичного мислення молодших школярів у Новій українській школі. *The 5th International scientific and practical conference —Topical issues of modern science, society and education*. Тези доповідей. 28-30 листопада 2021 р. С.934-938

Структура кваліфікаційної роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (108 позицій) та додатків.

Загальний обсяг роботи – 110 сторінок. Основний зміст роботи викладено на 73 сторінках. Робота містить 13 таблиць, 7 рисунків.

РОЗДІЛ 1. РОЗВИТОК SOFT SKILLS МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЯК АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМА НУШ

1.1 Наукові підходи до класифікації soft skills: міжнародний та український досвід

Процеси глобалізації, зумовлені переходом людства від індустріального суспільства до постіндустріального (інформаційного), спонукають розвиток нових тенденцій в освіті, створення сучасних освітніх технологій пошуку альтернативних форм освіти, інноваційної стратегії навчання й виховання, розгляду освіти в контексті культури і творчості тощо. Іншими словами, йдеться про фундаментальну зміну стратегічних цілей освіти і перехід до її антропоцентричної, гуманістичної моделі, про становлення нової освітньої парадигми та інноваційних методів навчання, що можливо лише за оновлення форм та методів керування освітніми процесами [42, с.162].

На думку І. Тимофєєвої, «існуюча довгі роки парадигма освіти «ЗУН» (знання, уміння, навички) включає в себе визначення номенклатури, ієрархії знань, умінь і навичок, методик їхнього опановування, контролю й оцінювання. Ця парадигма дотепер визнається значною частиною педагогічного співтовариства. В Україні формування нової парадигми освіти за відомими зразками неможливе. У новітній освітній парадигмі мають перш за все домінувати ідеї цінності індивідуума і загальнолюдських ціннісних імперативів. Для того, щоб національна освіта могла інтегруватися у світовий освітній простір, необхідно опікуватися не тільки поліпшенням нашого матеріального стану, забезпеченням життя на потрібному рівні тощо, але й духовним розвитком людини, завданням формування ціннісного світу особистості, синтезом її емоцій- і раціональних почуттів і мислення» [93, с. 49].

Водночас, автор Сімакова І. вказує, що «в більшості навчальних закладів оновлення та приведення теоретичної підготовки молодших школярів у відповідність до сучасних вимог стандартів освіти та оновлення матеріально-

технічної бази відбувається дуже повільними темпами, ще пов'язано з низкою об'єктивних та суб'єктивних чинників. Разом з тим, навчання молодших школярів повинно відбуватися з урахуванням не лише фундаментальних компетенцій їхнього віку та можливостей, але й «м'яких» компетенцій. Часто «м'які» навички називають також універсальними або функціональними компетенціями, а факт володіння ними - функціональною грамотністю. ЮНЕСКО та Європейська комісія навіть встановили мінімальний рівень такої грамотності, необхідний кожному європейцю для того, щоб бути повноцінним членом суспільства й не бути «соціальним інвалідом» [87, с.191].

На думку дослідника І. Зварича, «стратегія забезпечення рівня якості освіти ґрунтується на реалізації принципу неперервного навчання, розвитку нових тенденцій в освіті, новітніх освітніх технологій, пошуку сучасних методів викладання навчальних предметів у початковій школі для підвищення рівня якості знань молодших школярів, зокрема ґрунтового вивчення навчального матеріалу, вдосконаленням hard skills та soft skills» [38, с.37].

Значимість soft skills наголошується сучасними дослідниками, зокрема Л. Раїцька відзначає, що «аналітики World Economic Forum склали прогноз, у якому позначили десять ключових компетенцій, які будуть потрібні у 2020 році. Згідно з прогнозом, найбільш значущою компетенцією буде вміння вирішувати складні завдання. Другий за значимістю компетенцією є критичне мислення, а третьою – креативність» [81, с.350].

Дослідниця Ю. Дроздова відзначає, «що поняття «soft skills» починає вживатися у наукових роботах ще з 90-і рр. ХХ століття. Одними з перших до нього звертаються американські та німецькі фахівці в галузі управління, пізніше воно з'являється в працях представників бізнесу і освіти. «М'які» навички прийнято розглядати в доповненні до технічних, «жорстких» навичок (hard, technical skills), тобто професійних навичок, що забезпечують виконання фахових завдань. Країни-члени Європейського Союзу прийняли цілий ряд документів, які дозволяють ввести уніфіковану класифікацію «soft skills» для Єдиного європейського економічного простору» [33, с.32].

У 2009 році в ОЕСР, що об'єднує найрозвиненіші країни світу, була підготовлена робоча доповідь «Навички та компетенції XXI століття для учнів нового тисячоліття в країнах ОЕСР» (Ananiadou, Claro, 2009). Країни-члени Європейського Союзу ухвалили цілу низку документів, які дозволяють запровадити уніфіковану класифікацію «soft skills» для Єдиного європейського економічного простору. Європейські ініціативи з розвитку навичок включали «Rethinking Education» – консультування країн-членів ЄС щодо інвестування у розвиток навичок для отримання оптимальних соціально-економічних результатів [81, с.351].

У 2018 році були прийняті 11 директив, які передбачають впровадження нових методів навчання і викладання для розвитку у студентів університетів ЄС «soft skills», особливо пов'язаних з цифровою і технологічною діяльністю. Для функціонування нової політики і її інститутів в 2017 році була розроблена офіційно прийнята класифікація і пояснення до неї, що отримала назву «Європейські навички, компетенції, кваліфікації і види занять» (ESCO), що включає в себе тисячі триста вісімдесят чотири навички, затребуваних ринком праці. Це навички, пов'язані з комунікацією, креативністю та управлінням; вони визначають ефективність мислення. На відміну від «жорстких» навичок, які можна формувати і розвивати, «м'які» навички складніше освоювати та змінювати.

Схожі тенденції в освітній і кадровій політиці мають місце в Північній Америці, Австралії, а також ряді країн, що розвиваються (наприклад, в Китаї, Малайзії). Багато великих дослідницьких центрів США вивчали феномен «soft skills», в тому числі Інститут майбутнього (Institute for the Future) підготував спільно з Університетом Фенікса в 2011 році на основі методології форсайта прогноз щодо розвитку затребуваних навичок на ринку праці. З одного боку, у визначенні «soft skills» дослідники акцентують здатність людини до міжособистісних взаємодій і його особистісні характеристики. Наприклад, soft skills - це соціологічний термін, що відноситься до коефіцієнта емоційного

інтелекту людини; набір рис особистості, соціальні навички, комунікативні здібності, особисті звички, дружелюбність і оптимізм.

Як відзначає дослідниця Л. Раїцька, «одним із світових орієнтирів щодо освітніх та професійних трендів є Всесвітній економічний форум у Давосі, який відбувся у січні 2020 року та дав старт програмі «Революція перенавчання» (Reskilling Revolution). Основним питанням на форумі був розвиток технології четвертої промислової революції, які змінюють ринок праці та навчання. Тому відповідно до прогнозів науковців форуму до 2022 року рейтинг освітніх та професійних навичок оновиться на 42%.

За даними звіту команди проекту «The Future of Jobs» Світового економічного форуму інвестиційний вклад у професійну підготовку співробітників є ключовим чинником в успішному управлінні трансформацією низки знань, умінь та навичок. Четверта промислова революція запустила масштабні зміни у в освіті та професійному навчанні. Ринки праці та затребувані сьогодні навички працівників суттєво відрізняються від навичок 5-річної давності. Темпи трансформацій працівників і економіки вражають. Лідерство у технологічних драйверах змін займають мобільний Інтернет та «хмарні» технології, збільшення обчислювальних потужностей та Big Data. Навіть ті вакантні робочі місця, які менш схильні до технологічних змін і мають у перспективі стійку зайнятість, зможуть суттєво модифікувати свій «навичковий райдер», оскільки економічні системи, в яких вони існують, зазнають якісних змін. Наприклад, серед соціально-економічних драйверів найбільше виділяється зміна форматів роботи. Як тільки змінюється бізнес-середовище, практично відразу ж до нього потрібен оновлений набір компетенцій» [81, с.351].

На форумі в Давосі дослідники склали ТОП-10 найбільш затребуваних компетенцій у 2020 році та проаранжували їх:

1. Вирішення комплексних завдань
2. Критичне мислення
3. Творчі здібності

4. Управління людьми
5. Взаємодія з іншими
6. Емоційний інтелект
7. Розсудливість та прийняття рішень
8. Сервісна орієнтація
9. Навички ведення переговорів
10. Когнітивна гнучкість

Зусилля, спрямовані на усунення нестачі в актуальних навичках, все більше потребуватимуть обґрунтованого розуміння стану локального ринку та зміни вимог до майбутніх навичок у зв'язку з глобальним трансформаційним процесом [81, с.351].

Ю Дроздова відзначає, що «м'які» навички - це риси характеру, що поліпшують здатність людини взаємодіяти з іншими людьми працездатність і перспективи кар'єрного росту. «М'які» навички - це особисті якості, особливості, таланти або рівень захоплення професійною діяльністю, які відрізняють дану особистість від інших людей зі схожими вміннями і компетентністю» [33, с.31].

Зазначимо, що Н. Циган вказує, що «soft skills доповнюють hard skills особистості молодшого школяра. Сучасні вчені характеризують soft skills такими, що дозволяють дитині бути успішною незалежно від специфіки та напрямку в якій здійснюється навчальна або ігрова діяльність» [101, с.71].

Дослідник Наход С. вказує, що «у сучасному науковому тренді терміни «hard skills» та soft skills займають вагоме місце. Більшість дослідників, перекладаючи з англійської, визначають «hard skills» як «тверді навички», що необхідні дитині для виконання певної діяльності, а soft skills - як «м'які навички», що сприяють успішній самореалізації та досягненню успіху у сучасному світі» [64, с.131].

У контексті окресленої проблеми Кучай О. визначає поняття «skills» як «навички» некоректно, адже навички - це автоматизовані дії, що формуються у результаті повторення та характеризуються високим ступенем засвоєння. На

нашу думку, доречно розглядати цей термін із позицій компетентнісного підходу [52, с.44]. Підтримуючи думки О. Кучай, розмежовуємо поняття «компетенція» та «компетентність». Враховуючи, що разом вони відображають цілісність та збірну, інтеграційну суть як результату освіти, так і результату діяльності особистості, визначаємо «компетенцію» як сукупність знань, умінь, навичок, способів діяльності, що стосуються певного кола предметів і процесів та необхідні для ефективного виконання діяльності.

Що стосується «компетентності», трактуємо це поняття як володіння людиною відповідною компетенцією, що включає особисте ставлення до неї, предмета діяльності, її досвід у відповідній сфері, готовність (знаннєву, діяльнісну, емоційну, особистісну) до вирішення проблем та адаптацію до нестандартних ситуацій.

З огляду на вищезазначене, «hard skills» - це система компетенцій, що поєднує загально-дидактичні і спеціальні знання дитини, уміння, професійні здібності і професійно значущі риси особистості та відображає компетентісний рівень особистості, що можна наочно продемонструвати [64, с.131].

Дослідник І. Зварич вказує, що «hard skills – це навички, які можна здобути через освіту, опанувавши навчальні програми, поліпшуючи знання з навчальних предметів, зокрема самостійного вивчення дидактичної інформації та освітніх процесів. До hard skills відносять вміння адаптувати й модифікувати навчальний матеріал, засоби, методи, підходи, а також спеціальні діагностичні та корекційні методики розвитку мислення та оціночних суджень у молодших школярів» [38, с. 37].

Що стосується soft skills, та дослідник Наход С. трактує «soft» як «гнучкість», що характеризує відсутність шаблонності, стереотипності, здатність до змін, подолання фіксованої функціональності, а «skills», у цьому разі, як компетентності - готовність, здатність та можливість особистості діяти у будь-яких мінливих ситуаціях, спираючись на власний досвід та інтуїцію. Акцентуємо, що комплекс soft skills володіє якостями емерджентності (сукупне функціонування взаємопов'язаних його елементів породжує нові функціональні

властивості, що не зводяться до простої їх суми) та синергетичності (в результаті поєднання елементів в єдину систему збільшується ефективність діяльності). На нашу думку, саме учні початкових класів Нової української школи повинні мати високий рівень розвитку soft skills, адже діяльність у системі «людина-людина» орієнтована на інших, може бути непередбачувана та пов'язана з відсутністю єдиних і жорстких алгоритмів, вимог, технологій до процесу навчання [64,с.132].

Ю. Андрєєва відзначає, що «сьогодні початкова освіта прискорює процес розвитку й становлення дитини як особистості, суб'єкта, забезпечує формування її духовності, світогляду, ціннісних орієнтацій і моральних принципів. Процес і результат засвоєння особистістю певної системи наукових знань, практичних умінь та навичок і пов'язаного з ними того чи іншого рівня розвитку її розумово-пізнавальної і творчої діяльності, а також морально-естетичної культури у своїй сукупності визначають соціальне обличчя та індивідуальну своєрідність цієї особистості» [4, с.14].

Отже, на основі аналізу психолого-педагогічної літератури, вищезазначене дає нам змогу дати визначення поняттю soft skills як комплексу неспеціалізованих «гнучких компетентностей», що впливають на успішну навчальну діяльність молодших школярів. Комплекс soft skills є багатоцільовим та універсальним, отже, значущим незалежно від віку та досягнень дитини.

У його структурі виділяємо соціально-комунікативний, прогностичний, інноваційний, акмеологічний компоненти. На нашу думку, оволодіння «гнучкими компетентностями» дає змогу дітям молодшого шкільного віку підвищити ефективність навчальної діяльності.

Л. Іванова вказує, що «м'які» вимоги (особистісні якості або soft skills) об'єднують ряд психологічних характеристик, властивостей та вмінь, які можна згрупувати. Ці якості складно виміряти, а тому їх оцінка носить суб'єктивний характер» [39, с.84].

У свою чергу, «м'які» вимоги («soft skills»), на думку О. Казачінер складно виміряти, тому їх оцінка суб'єктивного спрямування (чесність,

ініціативність, працелюбність, здатність до навчання, творчі здібності тощо). Термін «soft skills» найчастіше під час перекладу визначають як «м'які» навички (компетенції), проте трапляються й інші переклади, наприклад, «людські» або «уніфіковані». «Soft skills» – свого роду перелік особистих характеристик, які так чи інакше пов'язані з ефективною взаємодією з іншими людьми. Це навички, прояв яких важко виявляти, безпосередньо визначати, перевіряти, наочно демонструвати. До цієї групи належать індивідуальні, комунікативні й управлінські навички» [40, с.153].

А. Посторонко відзначає, що сутністю навчання молодших школярів є озброєння дітей певним набором знань, умінь та навичок і формування на цій основі у них відповідних компетенцій.

Проблемі формування знань, умінь та навичок, необхідних молодшим школярам для успішної навчальної діяльності та для вирішення завдань різної складності, висвітлені в роботах Ю. Бабанського, В. Мануйлова, І. Светочевої та інших авторів. Так, Ю. Бабанський, розглядаючи проблему оптимізації навчання, класифікував основні вміння і навички навчальної праці, об'єднавши їх при цьому в три групи: навчально-організаційні, навчально-інформаційні та навчально-інтелектуальні. В цих роботах висвітлюються сучасні педагогічні технології та методики формування у молодших школярів умінь і навичок на практичних заняттях з різних предметів [77, с.167].

Тому формування знань, умінь, навичок повинно поєднуватися з формуванням особистості молодших школярів в цілому як складової процесу формування практичних умінь та навичок, їх креативності як основної творчої здатності пізнавального характеру [23, с.129].

Знання, вміння та навички В. Бакуменко називає основними результатами навчання. Так дослідники І. Дробот, А. Горенко вміння визначають як конструктивні знання, трансформовані в ті чи інші процедури, що забезпечують ефективність діяльності [8, с. 130].

На думку Н. Длугунович «особистість повинна володіти двома типами навичок – це hard (tech) skills та soft skills. Hard (tech) skills – це навички, що

пов'язані з діяльністю в сфері формалізованих технологій. При чому, чим вищих вершин досягає людина, тим менша вага hard skills і більша soft skills. За даними досліджень, професійну або навчальну успішність визначають саме soft skills» [26]. Порівняльна характеристика hard skills і soft skills наведена в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1.

Порівняльна характеристика hard skills і soft skills [26]

Характеристик а	HARD SKILLS	SOFT SKILLS
Основа	Компетентність	Компетенції
Базуються на	Професійний (навчальний) досвід	Особисті цінності
У відповідь на певні дії застосовуються	Знання, кваліфікація	Моделі поведінки
Критичність	Критичні в короткостроковій перспективі	Критичні в довгостроковій поведінці
Розвиток	Розвиток відбувається скоріше	Розвиток відбувається повільніше
Досягнення результату	З меншими зусиллями та гарантованим результатом (при дотримання базових критеріїв: мотивація, здатність до навчання тощо)	З більшими зусиллями, досягнення потрібного рівня не гарантовано (межа компетенцій, глибока інтегрованість в структуру особистості)
Зворотність	Практично не мають схильності до зворотного розвитку	При специфічних умовах мають схильність до зворотного розвитку

Отже, soft skills – це навички, вміння та характеристики, які дозволяють бути успішними незалежно від оточення, його специфіки діяльності. Ці якості відповідають за мотивацію та спілкування людини. До них відносять: виявлення лідерських якостей та вміння командної роботи, мотивація команди,

вміння навчати, вміння спілкуватися, вміння розв'язання конфліктів, вміння ставити та досягати поставлених цілей, вміння правильно планувати час, цілеспрямованість, презентаційні навички, ораторське мистецтво, навички ефективної комунікації, стресостійкість, креативність тощо. Сталого переліку, як і класифікації soft skills, не існує. Оскільки, зрозуміло, що для різних видів діяльності пріоритетними є різні види soft skills [26, с.239].

За твердженням Г. Бабій, «особистісні якості є доповненням навчальних досягнень, а навчальні досягнення обумовлюють ті особистісні якості, які повинен мати або розвивати в собі особистість для будь-якого етапу зростання» [7, с.17].

Дослідниця О. Абашкіна вказує, що «в абсолютній більшості закладів освіти не приділяють належної уваги розвитку в молодших школярів їх soft skills, таких як чесність, ініціативність, працелюбність, здатність до навчання, розвитку творчих здібностей. Проте навчальні програми перенавантажені навчальними дисциплінами, які розвивають у дітей «hard skills», тобто «тверді» навички, пов'язані зі знанням фундаментальних та спеціальних предметів, здобуттям практичної підготовки тощо. Про те, як майбутньому випускнику взаємодіяти у колективі зі співробітниками, з клієнтами, з партнерами - не навчають, хоча ці навички дуже сильно впливають на ефективність роботи співробітника. Це так звані «м'які» знання, що важко піддаються вербалізації, навички та досвід. В Україні поняття soft skills є відносно новим і достатньою мірою недослідженим.

В соціальному змісті навик визначається як дія, сформована шляхом повторення, яка характеризується високим ступенем оволодіння та відсутністю поелементної сумлінної регуляції та контролю. Тобто, на рівні навиків людина діє автоматично, не замислюючись над тим, що і як потрібно робити, тоді як уміння, на відміну від навиків, завжди потребує активної інтелектуальної діяльності» [1, с.124].

На думку К. Коваль, уміння працювати в команді, витривалість, здібність переконувати або йти на компроміс - без переліку так званих «м'яких» навичок сьогодні не може особистість бути успішною [42, с.164].

Таким чином, поняття soft skills пов'язане з тим, яким чином люди взаємодіють між собою, тобто «м'які» навички рівною мірою необхідні як для повсякденного життя, так і для будь-якої діяльності. За даними досліджень, професійну та навчальну успішність визначають саме soft skills. Ключова різниця в оволодінні soft skills і «hard skills» полягає в тому, що «м'яким» навичкам складно навчитися з книжок або просто виконуючи свої обов'язки. В сучасному світі головне - це інформація, а саме володіння певними знаннями - статичне, адже вони можуть швидко стати неактуальними та застарілими. Набагато важливіше здобути необхідну інформацію в потрібний момент. Відповідь на цю жорстку вимогу ринку праці можуть дати ті люди, які зможуть оволодіти «м'якими» навичками.

1.2 Компетентнісні напрямки в НУШ - soft skills та hard skills, їх взаємозв'язок

Реформування змісту освіти відбувається на компетентнісній основі й передбачає модернізацію її змісту, це вимагає створення принципово нових стандартів середньої освіти, які мають ґрунтуватися на компетентнісному та особистісно орієнтованому підходах до навчання, враховувати вікові особливості психофізичного розвитку дитини на кожному з рівнів освіти, орієнтуватися на здобуття школярами умінь і навичок, необхідних сучасній людині для успішної самореалізації в професійній діяльності, особистому житті, громадській активності.

Зміст повної загальної середньої освіти має задовольнити освітні потреби кожної дитини відповідно до її інтересів, здібностей, життєвих

намірів. З огляду на це, поряд з використанням типових програм, рекомендованих МОН, буде розширена автономність навчального закладу у формуванні власних освітніх програм, які повинні передбачати широку варіативність, враховувати індивідуальний стиль і траєкторію навчання кожного учня [48].

На думку Г. Бабій «реалізація нової освітньої парадигми в Україні викликає потребу в оновленні змісту навчання й виховання школярів. Особливого значення надано проблемі формування цілісної особистості молодшого школяра на засадах компетентнісного підходу, про що зазначено в «Державному стандарті початкової загальної освіти» [7, с.21].

На думку дослідника І. Лесун, «компетентність - це здатність застосовувати набуті знання, вміння, навички, способи діяльності, власний досвід у нестандартних ситуаціях з метою розв'язання певних життєво важливих проблем. Компетентність є особистісним утворенням, яке проявляється в процесі активних самостійних дій людини [55, с.57].

О. Микитюк, «беручи за основу концепцію компетентності І. Зимньої, відповідно до якої структуру компетентності складають готовність, знання, досвід, ставлення, регуляція, А. Князев, Є. Земцов та С. Палецька розробили критерії оцінки компонентів компетентності. Так, критеріями компетентності вважаються такі: специфічні риси, моторика, особливості сприйняття й обробки інформації, пізнавальні здібності, типологічні особливості, характерні риси, особливості статі й інші співвіднесені з настановою особистості. Критеріями знань вважаються наявність уявлень про компетентність, наявність стереотипів, знань, пріоритети пізнання, пов'язані з компетентністю [62, с.200].

Критеріями досвіду визначено реалізацію близьких до компетентних або безпосередньо компетентних завдань і функцій у минулому. Критеріями ставлення є: сформоване ставлення до себе та інших у зв'язку з реалізацією компетентності або з пов'язаною з компетентністю діяльністю. До критеріїв регуляції відносять: здатність до регуляції спонукання до дії, пов'язаної з

компетентністю, наполегливість, рішучість, витримка, готовність до долаття перешкод на шляху до мети, пов'язаної з реалізацією компетентності.

Цікавим є підхід до оцінки компетентності М. Ільязової. Дослідниця розглядає поняття «компетентність» як синонім поняття «потенційна активність». М. Ільязова обґрунтовує такі критерії активності особистості:

1. Суб'єктивні критерії активності: домінуючі мотиви діяльності, спрямованість інтересів, самооцінка діяльності.

2. Об'єктивні критерії активності: процесуальні характеристики діяльності (темп, інтенсивність, об'єм діяльності, різноманітність прийомів і дій, що використовуються індивідом під час виконання завдань), результативні характеристики діяльності (рівень та якість результатів у цільовій діяльності, виконаній впродовж певного часу), здатність до саморегуляції діяльності [62, с.201].

Освіта в умовах реформи «Нова українська школа» вимагає від людини не тільки певної суми знань, умінь і навичок, а й уміння самостійно набувати й використовувати на практиці нові знання, уміння адаптуватися до нових обставин [48].

Тобто основною метою стає максимальний розвиток компетентності особистості. Необхідно шукати такі форми роботи, які захоплять учнів у практичну діяльність із метою дослідження різноманітних природних явищ і процесів, саме цьому сприяють ігрові технології навчання [47].

Впровадження компетентнісного підходу в початкову освіту в Україні на сьогодні є одним з найпріоритетніших завдань з метою піднесення освіти до європейських освітніх стандартів. У змісті компетентнісного підходу відображено життєвоважливі теми, на яких базується розвиваюче навчання молодших школярів. Саме Державний стандарт початкової освіти підкреслює пріоритетність формування компетентностей в учнів молодшого шкільного віку.

Дослідник О. Драгозов відмічає, що «в основі впровадження компетентнісного підходу, що реалізується в початковій школі, закладено

комплекс знань, завдяки яким учень молодших класів оволодіває навичками навчально-пізнавальної діяльності, комунікації, рефлексивним умінням, культурно моральним установкам. Актуальність ідеї впровадження компетентнісного підходу в навчання молодших школярів полягає в тому, що досягнення учнями необхідних компетенцій до сих пір не виступає результатом навчання та не закладено до системи оцінювання навчальних досягнень школярів.

Початкова школа є першим навчальним ступенем загальної освіти і вносить суттєвий вклад у процес формування основ компетентностей школяра, оскільки саме в цей віковий період відбувається ціла низка новоутворень, необхідних для становлення особистості молодшого школяра» [31, с.176].

Державний стандарт початкової освіти України, сформований на засадах особистісно-орієнтованого і компетентнісного підходів, зазначає, що компетентність – набута у процесі навчання інтегрована здатність особистості, яка складається із знань, досвіду, цінностей і ставлення, що можуть цілісно реалізовуватися на практиці.

Згідно Державного стандарту початкової загальної освіти України цілями компетентнісного підходу до навчання у початковій школі є – спрямованість навчально-виховного процесу на досягнення результатів, якими є такі ієрархічно підпорядковані компетентності учнів, як ключова, загальнопредметна і предметна; засвоєння молодшими школярами вмінь ефективно використовувати отримані знання на практиці як інструменту вирішення різноманітних життєвих задач; розвиток творчих здібностей молодших школярів та мотивації; навчання школяра самостійно створювати нові продукти діяльності, надаючи дітям велику ступінь свободи та відповідальності [25].

Нинішня освітня реформа спрямована на підвищення якості освіти. Серед чинників, які цьому очікувано сприятимуть, – упровадження методик особистісно й компетентнісно орієнтованого навчання, виховання та розвитку молодших учнів. Тому в ключових компонентах Формули Нової української

школи – новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей.

У світовому досвіді склалось розуміння компетентності як інтегрованого результату освіти, присвоєного особистістю. зміщення акцентів вироблення і розвиток умінь діяти, застосовувати досвід у проблемних умовах. Таке досягнення передбачає зміщення акцентів з накопичення нормативно визначених знань, умінь і навичок на вироблення і розвиток умінь діяти, застосовувати досвід у проблемних умовах (коли, наприклад, неповні дані умови задачі, дефіцит інформації про щось, обмаль часу для розгорненого пошуку відповіді, коли невідомі причиново -наслідкові зв'язки, коли не спрацьовують типові варіанти рішення тощо). Саме тоді створюються умови для включення механізмів компетентності – здатності діяти в конкретних умовах і мотивів досягти результату [41, с.62].

Компетентності дозволяють усунути суперечливості між засвоєними теоретичними відомостями та їх використанням для розв'язання конкретних життєвих задач:

- уміти розрізняти об'єкти, ознаки, властивості;
- аналізувати і пояснювати причини і наслідки подій, вчинків, явищ;
- створювати тексти, вироби, проекти;
- висловлювати ставлення до подій, вчинків своїх та інших;
- брати участь в колективних справах; у розв'язанні навчальних завдань;
- оцінювати вчинки, різні моделі поведінки та ін.;
- користуватись певними предметами та ін.

До ознак ключових компетентностей належать такі:

- поліфункціональність;
- надпредметність;
- міждисциплінарність;
- багатоконпонентність;
- спрямування на формування критичного мислення, рефлексії,

визначення власної позиції [67].

На думку дослідника О. Павлик «компетентісно орієнтований підхід до навчання передбачає формування в учнів різних груп компетентностей, які охоплюють глибокі, систематичні, поліфункціональні знання; вміння і навички використання знань у стандартних і нестандартних ситуаціях; ціннісні установки та мотивацію діяльності» [71, с.66].

Зміст кожного предмета вносить свою частку у цілі й результати початкової освіти (табл. 1.2). Ефективність цього впливу значно посилюється, якщо, крім предметних, учитель цілеспрямовано на різних уроках розвиває у дітей ключові компетентності, кожна з яких важлива.

Формування ключових і предметних компетентностей у змісті шкільної і, зокрема, початкової освіти здійснюється шляхом виявлення можливостей конкретного предмета для формування кожної з них. Технологічно це означає, що результати предметної і ключової компетентності мають однакову структуру, але різні за змістом [84, с.39].

Таблиця 1.2.

Внесок навчальних предметів у результати початкової освіти в контексті компетентісного підходу [84]

Предмет	Основна компетентність
<i>Українська мова</i>	Комунікативна, соціокультурна, уміння вчитися
<i>Літературне читання</i>	Читацька, комунікативна, інформаційна, уміння вчитися
<i>Математика</i>	Математична, уміння вчитися
<i>Природознавство</i>	Природознавча, дослідницькі уміння
<i>Я у світі</i>	Соціальна, громадянська, уміння вчитися
<i>Музичне мистецтво</i>	Основи музичної культури
<i>Трудове навчання</i>	Предметно-перетворювальна
<i>Основи здоров'я</i>	Здоров'язбережувальна
<i>Сходінки до інформатики</i>	Інформаційно -комунікаційна, уміння вчитися.

На думку О. Можаєвої «компетентність молодшого школяра покликана сформувати знання, уміння, навички та здатності, які потрібні учню для подальшої освіти в постійно змінних соціальних умовах, стати головним механізмом у соціалізації та адаптації, підготувати дитину до освоєння та виконання основних соціальних ролей у суспільстві, і має стати кінцевою метою соціалізації дітей» [63, с.10].

Досліджуючи особливості поняття soft skills, як елемента компетенції молодших школярів, дослідниця Фамілярська Л. відзначає, що «soft skills («м'які навички» або «гнучкі навички») – соціологічний термін, який характеризує перелік особистих характеристик, які так або інакше пов'язані з ефективною взаємодією з іншими людьми: вмінням переконувати, знаходити підхід до людей, міжособистісним спілкуванням, вмінням спілкуватися, ефективно співпрацювати в команді, здібностям до особистісного розвитку, ерудованістю, креативністю, комунікаційною взаємодією, високим рівнем самоорганізації тощо» [93, с.43].

Розкриємо кожну з них окремо:

- *міжособистісне спілкування та вмінням спілкуватися;*

На думку К. Носової «для дітей молодшого шкільного віку найбільш прийнятними є такі види спілкування як особистісне та ділове. У цей період у різних видах спілкування та новій навчальній діяльності реалізується весь потенціал дитини молодшого шкільного віку. У навчальній діяльності, спрямованій на саморозвиток, відбувається засвоєння нових набутих знань та вмінь. За допомогою ділового спілкування учні початкових класів вчаться налагоджувати контакт з однолітками та розвивати свої комунікативні здібності, тому що ділове спілкування характеризується взаємодією між людьми, які виконують колективну (спільну) роботу або беруть участь в одному виді діяльності (гра, навчання). Зі вступом до школи спілкування стає соціально-орієнтованим, тобто слугує потребі у виконанні важливих справ, що сприяє організації суспільних форм життя. Отже можемо відзначити, що міжособистісне спілкування пов'язане з безпосереднім контактом групи

однолітків і парах. Спілкування має на меті знання безпосередніх особливостей партнер по спілкуванню та наявність загального досвіду діяльності, переживання та розуміння. Нова соціальна роль молодшого школяра та нові обов'язки накладають відбиток на стосунки з батьками та дорослими, зокрема з вчителями та групою однолітків. Активну позицію учні початкових класів можуть проявити лише за допомогою дорослих та однолітків»[68, с.190].

Відносини з однолітками формують у дітей молодшого шкільного віку прагнення задовольняти власні потреби та потреби інших людей. Іноді в міжособистісних відносинах з дорослими зустрічаються нерівноправні «суб'єкт-об'єктні» відносини з авторитарним стилем спілкування. Ця ситуація призводить до незадоволення потреби дитини у визнанні та підтримці, а також несприятливо позначається на її розвитку. Проте нас цікавить діалогове спілкування під час навчання, рівноправні суб'єкт-суб'єктні взаємовідносини, що мають на меті взаємне пізнання, прагнення реалізації мети кожного з партнерів спілкування. Ці умови найчастіше реалізуються у відносинах з однолітками, що є головною умовою психічного розвитку особистості молодших школярів.

- *ефективна співпраця в команді (командна робота);*

Дослідниця М. Панфілова у своїх роботах відзначає, що «співпраця це інтегральний процес, що об'єднує два інші процеси: процес досягнення спільної мети учнями та процес формування позитивних відносин в колективі однолітків. У процесі співробітництва учнів початкових класів розвиваються не тільки пізнавальні дії, а й система взаємодій учителя з учнями, яка обумовлює як характер мотивації навчальної діяльності так і систему ефективності формування пізнавальних дій учнів початкових класів» [72, с. 116].

Аналізуючи проблеми розвитку дітей, відомий психолог Л. Виготський відзначив, що «здатність самостійно вирішувати ті чи інші навчальні задачі є показником добре засвоєних знань та вмінь. Але педагог повинен вести молодшого школяра далі, пропонуючи йому нові складніші завдання, які може вирішити з чиеюсь допомогою. Він відмічав, що труднощі, які виникають у

процесі освітньої діяльності та співпраці долаються швидше, оскільки молодші школярі отримують зразок, вказівку вчителя, можливість наслідувати. Наслідувати молодші школярі можуть не всьому, а лише тому, що лежить у зоні їх інтелектуальних можливостей. Лише у співпраці молодші школярі виявляються сильнішими і розумнішими, ніж у самотійній роботі, молодші школярі піднімаються вище з кожним рівнем інтелектуальних труднощів, які вони будуть вирішувати в процесі навчання». Таким чином, співпраця є необхідною умовою просування молодших школярів у своєму розвитку.

- *здібності до особистісного розвитку;*

У молодшому шкільному віці активно розвивається мотиваційно-потребнісна система. З'являються нові мотиви, які насамперед, пов'язані з навчальною діяльністю молодших школярів; змінюється ієрархія мотивів, домінуючими в багатьох дітей стають різноманітні мотиви навчання, адже саме вони визначають їхню позицію та емоційне благополуччя у відносинах з вчителем, батьками та групою однолітків.

Навчальна діяльність у молодшому шкільному віці вимагає від дітей нового рівня довільності поведінки, вміння підпорядковуватися поставленій меті та завданням, виконувати обов'язкові правила, бути дисциплінованими, нести відповідальність за результати навчання і власної поведінки. Протягом навчання у початкових класах в дитини розвивається вміння самотійно ставити навчальні цілі, наполегливо їх досягати, самотійно контролювати власну поведінку, орієнтуючись на зовнішні та внутрішні норми і правила. Головний вектор розвитку самооцінки пов'язаний з інтелектуалізацією ставлення молодшого школяра до себе. Головним чинником розвитку самооцінки у молодшому шкільному віці є навчальна діяльність, особливо педагогічні оцінки (навчальні досягнення). Вони змушують молодших школярів оцінювати свої досягнення чи невдачі, і навіть свої можливості, тобто формують особистісну рефлексію.

- *творчість;*

Як відзначає В. Тургель «творча діяльність - це особливий вид діяльності, пов'язаний не лише з потребами об'єктивної дійсності, але більшою мірою із внутрішнім суб'єктивним світом людської психіки. Творча діяльність має значення під час формування особистості, вона відбиває природний гармонійний шлях її розвитку, її значні потреби і виступає самостійним чинником цілеспрямованого розвитку системи загальних творчих здібностей, як стійких особистісних показників особистості. Як вказує дослідниця, «творчість не тільки перетворює навколишній світ дитини, а й творить саму дитину як активну творчу особистість. У процесі здійснення творчої діяльності молодшими школярами, формуються та розвиваються стійкі властивості, якості та здібності особистості, що забезпечують успішність такої діяльності. Тобто сам процес творчості формує особистість» [96, с.13].

- *креативність;*

Навчання у початковій школі є поліфундаментальним фактом, що формує особистість молодшого школяра і поступово перебудовує його пізнавальні процеси. Діапазон творчих завдань, які розв'язують учні на початковому етапі навчання, надзвичайно широкий, але сутність їх одна, під час їх вирішення відбувається досвід творчої діяльності, учні торують новий шлях чи створюється щось нове. В процесі навчання необхідні такі якості розуму, як спостережливість, вміння зіставляти та аналізувати, комбінувати, знаходити зв'язки та залежності, закономірності та .ін., все те, що в сукупності і складає творчі здібності.

Таким чином, однією з умов розвитку креативності є використання програм, методів та прийомів навчання, спрямованих на розвиток креативності молодших школярів. Важливо відзначити, що якщо вчитель у молодших класах не приділяє розвитку креативності достатньої кількості часу, то навіть творчі діти можуть втратити нестандартність свого мислення в процесі виконання домашніх та класних завдань та браку часу. У період розвитку дітей від молодшого до середнього шкільного віку посилюється взаємовплив уваги та

інтелекту. Саме тому цей період особливо важливо стимулювати розвиток креативного, нестандартного мислення.

- *критичне мислення.*

Як відзначає С. Луців, «критичне мислення є не окремим навиком, а комплексом навичок і вмінь, які формуються поступово, воно є результатом щоденної кропіткої роботи вчителя та учнів початкових класів. Вчитель початкових класів у своїй педагогічній діяльності вирішує, які методи формування і розвитку критичного мислення будуть використовуватись. Критичне мислення як складова *soft skills* формується поступово, воно є результатом щоденної співпраці вчителя і учнів. Вчителю треба пам'ятати, що навчити молодших школярів мислити критично з першого заняття фактично неможливо. Тому дуже важливо систематизувати та узагальнити педагогічні умови формування критичного мислення, які стимулювали б учнів початкових класів до критичного аналізу й раціонального прийняття рішень під час уроків» [58, с.347].

Таким чином, стратегічним завданням початкової школи на сьогоднішній день є формування у школяра компетентної особистості – бажання і здатності самостійно вчитися, шукати в різних джерелах інформацію і застосовувати нові знання, виробляти вміння діяти, прагнути творчості та саморозвитку. Таким чином, формування компетентностей молодшого школяра є невід'ємною частиною впровадження компетентнісного підходу, оскільки компетентності стосуються розвитку психічних процесів та індивідуальних якостей особистості учня.

1.3 Розвиток *soft skills* в освітньому процесі НУШ

Досліджуючи питання щодо розвитку *soft skills* молодших школярів в освітньому процесі НУШ, виокремлюючи ключові *soft skills* молодших школярів та охарактеризуємо такі напрями розвитку *soft skills* молодших школярів як: розвиток навичок критичного мислення – логіка, розвиток

навичок креативного мислення – творчість, розвиток комунікації – спілкування, розвиток навичок лідерства та управління – мотивація.

Суспільна затребуваність високорозвинених soft skills у дітей зростає, а науково-педагогічна обґрунтованість програм формування та розвитку hard skills під час навчання задає високі стандарти. Тож і робота із soft skills сьогодні має бути не менш науково забезпеченою, обґрунтованою, наповненою. Для розвитку у молодших школярів м'яких навичок вчителям початкових класів рекомендовано в освітньому процесі закладу загальної середньої освіти застосовувати сучасні педагогічні інтерактивні технології [4, с. 18].

Розвиток навичок критичного мислення – логіка.

На думку дослідниці В. Галушкіної [19] та І Дробот [32] «з того часу, коли освіта України кардинально змінилася з початками НУШ, виникала необхідність в оновленні методів і прийомів навчання, у запровадженні інноваційних технологій у процес формування в учнів предметних і життєвих компетентностей. Сучасному суспільству потрібні громадяни, які здатні орієнтуватися у мінливості життя, приймати нестандартні рішення, творчо підходити до вирішення проблем, самооцінювати результати своєї діяльності, вміти мислити гнучко, динамічно, бути здатним адаптувати своє мислення до мислення інших людей. Освітня технологія розвитку критичного мислення – це сукупність різноманітних педагогічних прийомів» [19].

В основу розвитку критичного мислення покладено ідеї Ж. Піаже, Л. Виготського та ін. щодо творчої співпраці вчителя та учня.

Запровадження цієї технології сприяє набагато кращому засвоєнню знань, адже інтерактивність методики спрямована не на запам'ятовування, а на вдумливий процес пізнання світу, на постановку проблеми та пошуки її вирішення. Особливо хочеться підкреслити, що для впровадження даної методичної системи не потрібно ніяких додаткових обставин. Єдина необхідна умова - це бажання вчителя працювати.

На уроках в початкових класах надзвичайну увагу необхідно приділяти інтерактивним методам і прийомам викладання матеріалу, які спрямовані на розвиток критичного мислення (Див. табл.1.3.).

Таблиця 1.3.

Методи розвитку критичного мислення

Технологія ситуативного моделювання (навчання у грі)	Колективно-групове навчання (фронтальні методи)	Кооперативне навчання	Технологія опрацювання дискусійних питань
Рольова гра	Мікрофон	Робота в групах	Займи позицію
	Мозковий штурм	Робота в парах	Зміни позицію
	Навчаючи вчуся	Акваріум	Дискусія
Імітаційна гра	Незакінчене речення	Коло ідей	Прес
	Дерево рішень	Проект	Прес

Таким чином, завдяки співпраці вчителя та учнів розвиток креативного мислення засобами інтерактивного навчання в індивідуальній та груповій формі роботи надати змогу учням показати свої здібності та досягнення, завдяки колективній роботі слабші учні надолужать пройдений матеріал, а сильніші учні не втратять інтерес до навчання.

Розвиток навичок креативного мислення – творчість.

У психолого-педагогічних дослідженнях останніми роками активно розробляється проблема дитячої креативності. Як вказує В. Антонішина: «початок інтенсивного розвитку творчих здібностей, на думку Л. Обухової і С. Чурбанової, пов'язано з появою символу, становленням здатності заміщення, яка формується в специфічних видах діяльності дитини, у грі, конструюванні, малюванні тощо. У дослідженнях Ф. Фрадкіної, Л. Славіної, Д. Ельконіна показано, що механізм заміщення забезпечує відрив від безпосередньої ситуації, надає новий смисл діям дитини, тому вони стають здатними сприймати знайомі предмети в безлічі значень, виходити за рамки освоєного, опанувати мову умовностей. Пізнаючи навколишню дійсність через гру, дитина дає предметові різні назви й починає діяти з ним відповідним чином. У

цьому процесі відбувається узагальнення дій, відділення їх від предмета. Це сприяє формуванню у першокласників гнучкого мислення. Малюючи, дитина відділяє від предмета його форму, колір, розміри. У процесі конструювання вона пов'язує окремі частини предмета між собою, виділяє їх властивості, які стають змістом її уявлень про форму, колір, розміри, об'єм. Ці обставини дають можливість для оперування ними в уявному плані й народження нових образів» [6, с.77].

На думку В. Павленко «метою кожного уроку є не тільки засвоєння нових знань та розвиток навичок, а прищеплення молодшим школярам жаги до навчання й розвитку. Саме тому необхідно давати учням початкових класів час на творчість. Педагоги мають добирати не лише завдання, які забезпечують набуття знань, закріплення вмій і навичок, а й вправи на розвиток уяви, фантазії, формування креативності. Лише креативна дитина може швидко знаходити вихід зі складної життєвої ситуації й може стати успішною в сучасному суспільстві» [79, с.43].

Розглянемо методи, форми і прийоми роботи з розвитку креативності молодших школярів, які запропонували В. Ушакова [97], В. Павленко [70] «для розвитку креативності якомога частіше слід застосовувати такі методи навчання:

- проблемний виклад матеріалу – метод, коли вчитель не дає першокласникам готові знання, а змушує їх подумати над поставленою проблемою, знайти відповіді на запитання;
- дослідницький метод роботи, який дозволяє молодшим школярам практичним шляхом знаходити істину;
- частково-пошуковий, коли педагог дає певні тлумачення одного питання, серед яких молодші школярі слід знайти єдино правильну відповідь;
- мозковий штурм, емпатія, що спираються на нелогічні дії, які слід обміркувати і зробити правильний висновок;
- проблемно-пошуковий метод, що полягає в пошуку розв'язань поставлених проблем;

- метод проекту, коли учні ставлять перед собою мету, розраховану на близький результат, знаходять шляхи її досягнення;
- метод придумування – спосіб створення невідомого раніше продукту за результатами їх певних дій;
- метод «Якби...», коли учням пропонується скласти опис того, що ще відбудеться, якщо у творі щось змінити;
- метод гіперболізації, коли збільшується чи зменшується об'єкт пізнання;
- метод аглютинації – поєднання непоєднуваного в реальному житті».

Отже, сучасне життя ставить проблему креативної освіти молодших школярів. Впровадження нових педагогічних підходів, що передбачають креативне навчання як вчителів, так і учнів молодших класів, ґрунтуються на одночасному використанні мультимедійних засобів, комп'ютерів та Інтернету, дозволяє зробити процес навчання більш інтенсивним та інтерактивним.

Розвиток комунікації – спілкування.

На думку автора М. Сідун «в процесі спілкування молодших школярів домінують комунікативна та інтерактивна функції. Спілкування молодших школярів має свої особливості, адже з приходом дитини до школи змінюються відносини з дорослими, головним авторитетом стає учитель. Молодші школярі орієнтуються на думку вчителя, а не на думку однолітків. У молодшого школяра значно розширюється коло спілкування: у нього є друзі в класі, друзі за сумісною діяльністю, в позашкільних справах» [86, с.260].

Однією з характерних рис розвитку спілкування в молодшому шкільному віці є інтенсивний характер потреби школярів у спілкуванні з дорослими (вчителями та батьками). При цьому характер спілкування молодших школярів у школі може суттєво відрізнитися від спілкування у сім'ї. Спілкування молодших школярів з учителем здійснюється на тлі домінуючого позитивного відношення (при якому учень «приймає» особистість вчителя, виявляє доброзичливість та відкритість у спілкуванні з ним); набагато рідше спостерігається негативне ставлення (при якому учень не «сприймає»

особистість вчителя, виявляючи агресивність, грубість або замкнутість у спілкуванні з ним) або конфліктне відношення (при якому у учнів виникає суперечність між неприйняттям вчителя, байдужістю, замкнутістю та прихованим, але сильним інтересом до його особи).

Набуття навичок соціальної взаємодії з групою однолітків та вміння заводити друзів є одним із найважливіших завдань розвитку молодших школярів. Спілкування з однолітками відіграє вагомий роль у цьому віці. Воно не тільки робить самооцінку молодших школярів більш адекватною та допомагає соціалізації дітей у нових умовах, а й стимулює їх навчання. Взаємини однолітків багато чому визначаються вчителем через організацію навчального процесу. Він сприяє формуванню статусів та міжособистісних відносин у класі. Тому при проведенні соціометричних вимірів можна виявити, що серед бажаних часто виявляються діти, які добре навчаються, яких хвалить і виділяє вчитель.

Комунікативна компетентність включає готовність учня спілкуватися з іншими людьми, здатність підтримувати та установлювати контакти з людьми, прагнення до реалізації власної індивідуальної програми спілкування, вміння знаходити адекватний стиль і тон спілкування, вміння аргументувати свою точку зору, вміння сприймати новий досвід спілкування, набуття навичок емоційно-психологічного саморегулювання.

Важливим компонентом комунікативної компетентності молодшого школяра, на думку К. Пономарьової є «уміння взаємодіяти усно з іншими людьми. Зокрема, готовність і здатність сприймати, аналізувати, інтерпретувати й оцінювати усну інформацію та використовувати її в різних комунікативних ситуаціях, спілкуватися усно з людьми різного віку і статусу в діалогічній та монологічній формах для досягнення певних навчальних і життєвих цілей. У процесі формування навичок усної взаємодії вагомим місцем займає розвиток умінь сприймати на слух і правильно розуміти усне мовлення, тобто аудіативних умінь [76, с.46].

Розвиток аудіативних умінь учнів початкових класів варто здійснювати як на матеріалі елементів мовного потоку (звуків, складів, слів, словосполучень, речень), так і з використанням текстів різних типів та інструкцій щодо виконання навчальних дій. Використовуючи елементи мовного потоку, доцільно пропонувати учням такі типи завдань:

- на визначення кількості почутих звуків, складів у слові;
- на встановлення кількості слів у реченні;
- на визначення кількості речень у невеликому тексті;
- на зіставлення ряду слів з малюнком, на якому зображений один із названих предметів;
- на поділ прослуханих слів на групи за певною ознакою;
- на вилучення зайвого з групи слів.

З метою формування умінь слухати і розуміти текст можна використовувати різні жанри: казки, оповідання, вірші, навчальні тексти. Після їх прослуховування доцільно пропонувати школярам запитання і завдання такого змісту:

- на запам'ятовування персонажів тексту;
- на відтворення послідовності подій;
- на запам'ятовування елементів фактичного змісту (Хто? Що? Де? Коли?);
- на висловлення власної думки про персонажів та описані події, свого ставлення до них.

Належну увагу варто приділяти в початковій школі формуванню умінь слухати, правильно сприймати і розуміти усні інструкції щодо виконання навчальних дій. Основна мета цієї роботи — забезпечити не лише розуміння, а й адекватні дії учнів, спрямовані на реалізацію поставлених учителем навчальних завдань».

Важливе місце в роботі над формуванням комунікативного мовлення молодших школярів належить розвитку вмінь будувати діалог.

Важливою умовою досягнення мети діалогу є досконале володіння його учасниками мовою як засобом спілкування. Діалог вимагає чіткого формулювання запитань, точних і лаконічних відповідей, ввічливого звертання до співрозмовника, толерантного і коректного висловлення зауважень, заперечень, порад тощо. Діалог можна вважати результативним, якщо буде досягнуто мети всіма учасниками спілкування, ніхто в процесі розмови не буде ображеним, невислуханим чи незрозумілим.

У процесі формування діалогічного мовлення велика увага приділяється засвоєнню молодшими школярами формул мовленнєвого етикету — ввічливих слів, які вживаються під час вітання (здрасуйте, доброго дня, привіт), прощання (до побачення, на все добре, прощайте), побажання (зичу вам добра, бажаю щастя, хай щастить), запрошення (хочу запросити вас до себе; буду радий вас бачити в своєму домі; приходьте, будь ласка), прохання (будь ласка, зробіть мені послугу; дозвольте запитати; скажіть, будь ласка), відмови (шкода, але я мушу відмовитись; на жаль, не зможу; дякую, я не можу) тощо.

У процесі побудови діалогу важливого значення набуває мовленнєва активність співрозмовників: уміння розпочати діалог, тобто поставити запитання, швидко зорієнтуватися в ситуації, знайти правильну, влучну відповідь [77, с.47].

Розвиток навичок лідерства та управління – мотивація.

Досліджуючи лідерство в молодших школярів за працями І. Родигіної, І. Авдоніної можемо відмітити, що лідерські якості - це якості, які даються людині від природи, а ті якості, яких дитина набуває протягом усього її життя. Більшість таких навичок закладається саме у молодшому шкільному віці, коли дитина потрапляє у новий шкільний колектив. У поведінці сучасного молодшого школяра можна простежити будь-які задатки різних лідерських якостей, таких як цілеспрямованість, комунікабельність, завзятість і таке інше. Найважливішим в даний період є те, що необхідно допомогти дитині молодшого шкільного віку в їх розвитку, щоб у майбутньому вона змогла стати справжнім лідером.

В такому випадку шкільне самоврядування є одним із прийомів розвитку лідерських якостей у шкільному середовищі. Під час самоврядування учні самі організують свою діяльність, керують нею, здійснюють оцінку та контроль діяльності. Такий прийом надає великих можливостей для розвитку та реалізації лідерських якостей. Як правило у шкільному самоврядуванні приймає участь більшість дітей, а не вузьке коло активу класу, це і є рисою самоврядування.

З метою реалізації лідерських якостей молодших школярів необхідно створювати спеціальні ситуації, де молодший школяр матиме можливість виявити дані якості. На їхню думку, лідером є людина, яка має самостійність та особисту відповідальність. Це людина, яка має здатність до співпраці з дорослими та однолітками, а також вміє знаходити виходи зі неоднозначних ситуацій. Володіючи всіма цими якостями, учні молодшого шкільного віку зуміють не тільки згуртувати навколо себе актив класу, а й знайти оригінальні рішення на ті питання та проблеми, що виникли у класу та не були вирішені рештою його членів. Тому у навчальному процесі потрібна наявність тих самих дослідницьких ситуацій, які й будуть спрямовані на формування лідерських якостей. Формами позакласної роботи, що впливають розвиток лідерських якостей у молодших школярів є різні конкурси, виставки, екскурсії, проведення свят та концертів тощо. Організація подібної діяльності відкриває широкі можливості для організації самостійної роботи школярів.

Таким чином, цілеспрямована робота над формуванням soft skills в учнів початкових класів проводиться на спеціалізованих уроках, тренінгах чи інших заняттях, але для дітей молодшого шкільного віку доцільно застосовувати також ігрові форми навчальної діяльності, під час яких було б необхідно застосовувати комунікативні уміння та логічні вправи. Тоді формування бажаних навичок у дітей відбуватиметься природно та невимушено. Під час інтерактивних занять передбачуваним результатом буде не лише комплекс умінь та навичок, а й формування в учнів початкових класів тільки загальних, універсальних навичок та особистісних рис, таких як емоційна чутливість,

креативність, емпатія, емоційний інтелект, вміння міжособистісної взаємодії з іншими. А такі навички є складовими передусім комунікативної сфери, базової для сучасних soft skills у дітей молодшого шкільного віку.

Висновки до розділу 1

Таким чином «soft skills» – це професійні, міжособистісні та внутрішньо особистісні навички, які дозволяють бути успішними у професійній діяльності. Сталого переліку, як і класифікації «soft skills», не існує, оскільки для різних видів діяльності пріоритетними є різні види навичок. «М'які» навички пов'язані з «жорсткими» навичками (hard skills), які забезпечують виконання професійних дій. При цьому «жорсткі» навички гарантують тільки 15% успіху, в той час як інші 85% залежать від «м'яких» навичок. На відміну від «жорстких» навичок, які можна сформувати і розвивати згодом, «м'які» навички складніше сформувати.

До «м'яких» навичок відносять: лідерські якості та вміння працювати у команді, вміння навчати та проводити правильний процес спілкування, вміння ставити та досягати поставлених цілей, управління часом, цілеспрямованість, презентаційні навички, навички ефективної комунікації, стресостійкість, креативність, творчий підхід до вирішення завдань та аналітичні здібності, тощо. До цієї групи належать індивідуальні, комунікативні й управлінські навички.

Під час молодшого шкільного віку відбувається ціла низка новоутворень, необхідних для соціалізації школяра. Процес формування та розвитку soft skills в молодшому шкільному віці характеризується інтенсивним розвитком соціальних відношень, зміною соціальних ролей та функцій з подальшим розширенням соціально етичних взаємодій дітей з оточуючим соціумом, динамічністю соціальних уявлень, особливим відношенням до світу. Формування та розвиток soft skills молодшого школяра – це інтегративна характеристика особистості дитини, що відображає систему знань, умінь та

навичок, якими вона оволодіває в процесі засвоєння навчальних предметів та необхідних їй для моделювання своєї поведінки, вмінню адекватно сприймати оточуючу дійсність, будувати систему відносин та спілкування с оточуючими людьми з врахуванням соціальної ситуації.

Формування «soft skills» у початкових класах реалізується засобами компетентісного підходу. Компетентнісний підхід до формування змісту освіти вже частково реалізовано у вітчизняних державних стандартах нового покоління й у нових критеріях оцінювання навчальних досягнень школярів. Проте серйозними перешкода ми для його впровадження в практику шкільної освіти є недостатність методичного забезпечення та неготовність частини освітян усвідомити важливість проблеми й переорієнтувати навчальний процес відповідно до нової парадигми освіти, неперервності її етапів.

Формування та розвиток soft skills передбачає отримання молодшими школярами сукупності знань та вмінь у процесі спільної з учителем навчальної діяльності. Вони мають оволодіти здатністю до сприйняття навчальної інформації, здатністю виділяти сутність сприйнятого змісту – «дивитись і бачити», а також умінням «слухати і чути» інформацію, що подається вчителем.

Стратегічним завданням початкової школи на сьогоднішній день є формування у школяра компетентної особистості – бажання і здатності самостійно вчитися, шукати в різних джерелах інформацію і застосовувати нові знання, виробляти вміння діяти, прагнути творчості та саморозвитку.

Нами було зроблено аналіз наукових робіт та розкрито характеристики, які пов'язані з ефективною взаємодією з іншими людьми, а саме:

- *міжособистісне спілкування та вмінням спілкуватися;*
- *ефективна співпраця в команді (командна робота);*
- *здібності до особистісного розвитку;*
- *творчість;*
- *креативність;*
- *критичне мислення.*

Надані приклади розвитку soft skills в освітньому процесі НУШ:

- *Розвиток навичок критичного мислення – логіка.*
- *Розвиток навичок креативного мислення – творчість.*
- *Розвиток комунікації – спілкування*
- *Розвиток навичок лідерства та управління – мотивація*

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА РОЗВИТКУ SOFT SKILLS МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

2.1 Проектування розвитку soft skills молодших школярів на різних предметах

Питання формування компетенцій і, відповідно до цього, перетворення систем освіти розглядаються на сучасному етапі практично у всіх країнах, тому в цьому ключі можна говорити, що даний аспект може грати роль об'єднуючої тенденції побудови єдиного освітнього простору.

На думку дослідниці О. Дроздової, основними методами розвитку soft skills слід вважати:

1. Самонавчання – самостійне вивчення інформації про моделі успішної поведінки;
2. Пошук зворотного про успішність своєї поведінки в аспекті розвитку конкретного досвіду;
3. Навчання на досвіді інших, робота з наставником;
4. Фонові тренінги – вправи, розвиваючі певні компетенції;
5. Кейс-методи;
6. Поєднання навчання та професійної діяльності (дуальна освіта).

В аспекті нашого дослідження стосовно розвитку soft skills молодших школярів, ми будемо розглядати такі напрями розвитку soft skills молодших школярів як: навички критичного мислення – логіка, навички креативного мислення – творчість, розвиток комунікації – спілкування, навички лідерства та управління – мотивація, та навички самопрезентації – мовлення.

Розглянемо особливості розвитку soft skills молодших школярів

засобами критичного мислення [33, с. 32].

На думку О. Шквир «зміни, що відбуваються в сучасному українському освітньому середовищі, відбивають тенденції розвитку світової освіти та вимагають від вчителів переорієнтації освітнього процесу на забезпечення ефективних умов для розвитку в учнів критичного мислення, про що йдеться в Концепції Нової української школи. Адже критичне мислення є не тільки наслідком демократичного способу життя, але й чинником його формування. Тому сьогодні пріоритетними стають здатність і готовність людини аналізувати отриману інформацію, перевіряти й переосмислювати її, самостійно з'ясувати істину, ухвалювати рішення й аргументовано захищати свою позицію.

Важливість критичного мислення для вітчизняної освітньої системи зумовлена не лише становленням інформаційного суспільства, а й демократичним поступом нашої держави. Адже таке мислення є не лише наслідком демократії, а й важливим чинником її формування» [107, с. 27].

В постанові КМУ Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти вкаується, що «розвиток логічного, критичного і творчого мислення, здатності чітко та аргументовано формулювати і висловлювати свої судження; критично оцінювати здобуту інформацію та її джерела, виокремлювати головне, аналізувати, робити висновки, використовувати отриману інформацію в особистому житті; визначати власну ідентичність як особистості, громадянина, члена родини» [80].

Тож розглянемо особливості проектування розвитку soft skills молодших школярів на різних предметах.

На думку О. Дорожко та Л. Туріщевої «розвиток критичного мислення та розвиток спілкування у молодших школярів стає актуальним у контексті завдань сучасної школи. Без перебільшення можна сказати, що вміння своєчасно отримувати необхідну інформацію для ухвалення після її обробки і аналізу, відповідного рішення — ключ до успіху в кар'єрі і житті сучасної

людини. на перший план виходить завдання розвитку критичності мислення. Зараз необхідно не тільки оволодіти інформацією, але і критично її оцінити, осмислити, застосувати. Постає проблема: зустрічаючись з новою інформацією, учні повинні уміти розглядати нові ідеї вдумливо, критично, з різних точок зору, роблячи висновки щодо точності і цінності даної інформації» [29, с.53].

Ефективність будь-якої педагогічної технології залежить від багатьох чинників, зокрема від її гуманістичної спрямованості, що вимагає здійснення особистісного підходу до відбору змісту освіти, методів, організаційних форм навчання, процесу навчання в цілому [58, с.253].

Технологія формування та розвитку критичного мислення – система діяльності, що базується на дослідженні проблем та ситуацій на основі самостійного вибору, оцінки та визначення міри корисності інформації для особистих потреб і цілей. Критичне мислення є досить складним процесом творчої переробки інформації, пов'язаної з її усвідомленням, переосмисленням такої діяльності [29, с.53].

Як вказує І. Батрун,» критичне мислення починається з постановки запитань і формулювання проблеми. Проблемою є ті судження (думки), що піддаються сумніву. Учитель, розробляючи конспект заняття, визначає у змісті навчального чи виховного матеріалу думки, до яких можна сформулювати проблемні питання. Також у процесі взаємодії з учнями, він може піддати сумнівам судження окремих дітей, створивши проблемну ситуацію, до розв'язання якої залучаються всі інші учні. Важливо також ініціювати потребу учнів у постановці запитань до вчителя і формулюванні проблеми, над розв'язанням якої всі будуть працювати» [9, с.10].

Пошук інформації. Початок розв'язання проблеми – це збирання інформації про неї. Критичне мислення можливе тоді, коли учень володіє певною інформацією. Знання створюють базу для критичного мислення. Для того, щоб учні висловлювали власні думки, їм потрібно переробити (проаналізувати, порівняти, узагальнити та ін.) значну кількість інформації

(факти, ідеї, теорії, правила, життєвий досвід та ін.). На підставі чого учень зможе довести власну думку.

Чітка аргументація. Критичне мислення потребує переконливої аргументації. Одна проблема може мати декілька розв'язань. Тому правильність рішення має бути доведена переконливими чіткими аргументами (судженнями), сформульованими на основі інформації, якою оволодів учень.

Прийняття рішення. Завершується процес розвитку критичне мислення прийняттям рішення (висновком) щодо оптимального розв'язання поставленої проблеми.

Рішення учня визначається не тільки запасом його знань і вмінь, але й особистісними якостями, психічними установками і, значною мірою, його переконаннями, зокрема навичками рефлексивного ставлення до свого «Я», моральною і соціальною відповідальністю, повагою до індивідуальних особливостей інших учнів.

Самостійність. Мислення стає критичним тільки за тієї умови, якщо носить індивідуальний характер. Більшість молодших школярів отримали дошкільну освіту, постійно оволодівають новими знаннями у школі, з інтернет ресурсів; мають певний життєвий досвід. Тому учні початкових класів здатні на основі інформації, якою вони володіють, самостійно вирішувати визначену проблему. Критичне мислення не обов'язково має бути оригінальним. Учні можуть прийняти ідею або переконання іншої людини, тим самим погодитись із нею.

Аналітичність. Критичне мислення передбачає відбір інформації на основі використання інтелектуальних технік. Учитель має навчити учнів аналізувати, порівнювати, узагальнювати, оцінювати інформацію для того, щоб вони сформулювали власні думки (аргументи) і прийняли самостійне рішення.

Логічність. Аргументи і висновки учнів мають відповідати основним рисам логічного мислення (чіткість, послідовність, несуперечливість, доказовість). За таких умов учень може побудувати правильне міркування і

розв'язати визначену проблему.

Соціальність. Критичне мислення є соціальним. Кожна думка перевіряється і поглиблюється, якщо вона обговорюється з іншими. У результаті чого уточнюється і поглиблюється власна позиція учня. Тому доводити істинність своєї думки учні повинні під час спілкування [9, с.11].

На думку С. Тупік, «критичне мислення вважається одним із складників життєвої компетентності; орієнтація на виховання здатності до критичного мислення є однією з домінант освіти життєвої компетентності на відміну від традиційної освіти». Розглянемо можливості уроку критичного мислення у формуванні кожної окремої групи компетентностей у таблиці 2.1:

Таблиця 2.1.

Групи компетентностей та розвиток їх на уроці (за С. Тупік) [95]

Групи компетентностей та їх сутність	Можливості уроку критичного мислення у формуванні груп компетентностей
Соціальна: - уміння робити вибір; - уміння приймати рішення; - уміння брати на себе відповідальність; - уміння безконфліктно спілкуватися.	Забезпечення активності учня: – стимулювання пізнавальної активності; – забезпечення співробітництва та мотивації діяльності; – пошук шляхів розв'язання проблем; – установлення причинно -наслідкових зв'язків; – уміння використовувати власний досвід; – розвиток розумових здібностей; – формування адекватної оцінки та самооцінки.
Полікультурна: – оволодіння досягненнями культури; – розуміння інших людей, індивідуальності, їх відмінності за соціальними, національними, культурними та іншими ознаками.	Забезпечення розширення кругозору та підвищення культурного рівня учнів: – забезпечення взаємодії учнів; – усвідомлення ролі предмета в розвитку культури; – визначення ставлення до особистої діяльності та діяльності інших людей; – повага до чужої праці; – вплив освітнього середовища на розвиток учнів; – співвіднесення навчання із власним досвідом; – формування загальнолюдських цінностей.
Комунікативна: уміння спілкуватися усно, письмово,	Обговорення проблем – формування особистої точки зору;

рідною мовою.	<ul style="list-style-type: none"> – уміння її доводити, аргументувати; – розвиток культури мовлення; – адекватне ставлення до критики; – стимулювання критичного мислення до себе; – уміння адаптуватися у мовному середовищі (діалектна мова).
Інформаційна: уміння здобувати, опрацювати та використовувати інформацію з різних джерел.	<p>Використання різних джерел інформації</p> <ul style="list-style-type: none"> – уміння опрацювати інформацію для отримання певного продукту; – аналіз та критичне ставлення до інформації; – самостійне опрацювання інформації; – розуміння та усвідомлення інформації.
Саморозвитку та самоосвіти: готовність та потреба навчатися протягом усього життя.	<p>Узагальнення набутих знань</p> <ul style="list-style-type: none"> – організація власних прийомів навчання та самоосвітньої діяльності; – мотивація саморозвитку; – залучення та збагачення власного досвіду; – підтримка пізнавального інтересу; – потреба в нових знаннях; – співвіднесення теоретичних знань з практикою.
Продуктивної творчої діяльності: готовність та потреба у творчості.	<ul style="list-style-type: none"> – уміння побачити та сформулювати проблему; – знаходити нові розв'язання; – діяти в нестандартних ситуаціях; – активізація творчих здібностей учнів.

Можливість формування критичного мислення у молодших школярів, на думку М. Кузьма-Качур «зумовлена також їх прагненням до самостійних дій. Д. Ельконін зазначав, що в цьому віці відбувається емансипація від дорослого, при якій дорослий виступає як зразок дій, і разом із тим у дітей виникає тенденція діяти самостійно, але як дорослий. Науковець відзначав, що вже до 7 років у дітей формується здатність до критичної і, в цілому, адекватної самооцінки в конкретній сфері значимої діяльності (навчанні). Проте самооцінка ж за індивідуально-психологічними характеристиками відстає від неї в плані критичності й адекватності» [51, с.146].

Отже, формування компетентності учня здійснюється не тільки шляхом реалізації відповідного оновленого змісту освіти, але й вибором адекватних методів та технологій навчання. Однією з найрезультативніших технологій формування компетентностей учня вважається технологія розвитку

критичного мислення. Вона універсальна, надпредметна, міждисциплінарна, дозволяє здобути такі вміння, як уміння працювати в різних галузях знань з інформаційним потоком; уміння висловлювати власні думки усно та письмово, чітко та коректно стосовно оточуючих; уміння формувати особисту точку зору, власну думку на підставі осмислення різноманітного досвіду, ідей та уявлень; уміння розв'язувати проблеми; здатність самостійно займатися власною освітою; вміння співпрацювати та працювати в групах [27].

Важливою психолого-педагогічною умовою розвитку критичного мислення є використання вчителем на уроці запитань різних типів. Ідея полягає в тому, що просте запам'ятовування якогось факту є питанням або метою дуже «низького рівня». На іншому кінці шкали – дії «високого рівня», такі як створення нових ідей або виведення нових висновків.

Прості (буквальні) запитання – запитання, відповідаючи на які, потрібно назвати деякі факти, згадати і видати інформацію. Їх часто використовують при традиційних формах контролю. Вони, зазвичай, розраховані на механічне пригадування, учневі достатньо мати знання обмеженого фрагменту певної сфери знань, щоб успішно відповісти [58, с.348].

Уточнюючі запитання, зазвичай, позбавлені «пізнавального ядра». Учні з першого разу приймають план дій, перепитують, уточнюють, не розуміють смислу діяльності тощо. (Чи так це? А так можна? Як потрібно?) Часто такі запитання починаються зі слів: «Отже, ти говориш, що..?», «Якщо я правильно зрозумів, то..?», «Я можу помилитися, але, здається...», що надають учням можливість зворотного зв'язку щодо сказаного. Іноді їх ставлять, щоб отримати інформацію, відсутню у повідомленні.

Інтерпретаційні (пояснювальні) запитання. Такі запитання починається зі слова «Чому?». Запитання на витлумачення розраховані на пошук зв'язків між ідеями, фактами, визначеннями та цінностями. Орієнтовні запитання на витлумачення: «Чому, на вашу думку..?» Або: «У чому, по-вашому, причина того, що..?».

Творчі запитання. Якщо в запитанні є частка «б», елемент умовності,

прогнозу, то ми називаємо його творчим. «Що змінилося б у творі, якби.....?». Ці запитання заохочують до створення нових сценаріїв, наприклад: «Що могли б, на вашу думку, зробити ці двоє персонажів?» Або: «Яким міг би бути інший шлях долання труднощів, що нас спіткали?», «Звідки взялась Оріся?» [58, с.349].

На думку Л. Чемоніної «завданням навчального предмета «Читання» (за новим Державним стандартом початкової загальної освіти (початкові класи) – «Літературне читання») є формування читацької компетентності молодших школярів, базової складової комунікативної і пізнавальної компетентності, ознайомлення учнів з дитячою літературою як мистецтвом слова, підготовка їх до систематичного вивчення літератури в основній школі. Пріоритетними в цьому сенсі стають сучасні педагогічні технології, які забезпечують активні форми діяльності учнів, залучають їх до творчого процесу пізнання, дослідження проблем, формування власної думки та самореалізації, однією з таких є технологія розвитку критичного мислення» [102, с.156].

Як вказує С. Доценко «технологія розвитку критичного мислення (ТРКМ) – педагогічна система, спрямована на формування у школярів аналітичного мислення. У витоків цього напрямку стояли такі видатні вчені, як Л. Виготський, Дж. Дьюї, М. Коул, Д. Вертч, Д. Брунер. Ця технологія має унікальний набір прийомів і технік, які дають змогу на уроці створювати ситуацію мислення. Матеріалом для такої ситуації можуть слугувати навчальні тексти, параграфи підручників, уривки наукових статей, художні твори, відеофільми. Метою технології є навчання учнів такого сприйняття навчального матеріалу, в процесі якого інформацію, яку отримує учень, можна розуміти, сприймати, порівняти з особистим досвідом і на її основі формувати своє аналітичне судження» [30, с.278].

Без сумніву, у «педагогічній скарбниці» кожного педагога є власні скарби, призначені для вирішення головного завдання – мотивувати учнів до роботи, включити їх до активної діяльності. У табл. 2.2 наведено діяльність учителя і учня на цьому етапі, прийоми й методи ТРКМ.

Таблиця 2.2

Організація навчального процесу на етапі виклику [30]

Завдання етапу		Можливі прийоми та методи ТРКМ
Діяльність учителя	Діяльність учнів	
Актуалізація знань, мотивація учнів для подальшої роботи	Учень згадує все, що йому відомо за темою, робить припущення, систематизує інформацію щодо її вивчення, формулює запитання, на які хотів би отримати відповідь вчителя	1) Складання списку відомої інформації; 2) висловлювання припущень за ключовими словами; 3) перевірка істинності або хибності тверджень; 4) систематизація матеріалу (схематично, графічно)

На стадії осмислення учень отримує нову інформацію. Відбувається її систематизація. Учень має можливість задуматися щодо природи досліджуваного об'єкта, вчиться формулювати питання порівнюючи стару й нову інформацію. Відбувається формування власної позиції. Дуже важливо, що вже на цьому етапі за допомогою ряду прийомів можна самостійно відслідковувати процес розуміння матеріалу (табл. 2.3).

Таблиця 2.3.

Організація навчального процесу на етапі осмислення

Завдання етапу		Можливі прийоми та методи ТРКМ
Діяльність учителя	Діяльність учнів	
Збереження інтересу до теми при безпосередній роботі з новою інформацією, поступове просування від знання «старого» до «нового»	Учень читає (слухає) текст, використовуючи запропоновані вчителем раціональні методи читання, робить помітки на полях або веде записи в міру осмислення нової інформації	1) Прийом I.N.S.E.R.T. (робота з текстом за допомогою маркування); 2) порівняльна таблиця; 3) взаємонавчання, взаємоперевірка

Етап рефлексії характеризується тим, що учні закріплюють нові знання й активно перебудовують власні первинні уявлення з тим, щоб включити в

них нові поняття. Таким чином, відбувається «присвоєння» нового знання і формування на його основі власного аргументованого уявлення про досліджуваний об'єкт. Аналіз власних розумових операцій можна вважати осередком цього етапу. В ході роботи в межах цієї моделі школярі опановують різні способи інтегрування інформації, вчать виробляти власну думку на основі осмислення різного досвіду, ідей і уявлень, будують умовиводи й логічні ланцюги доказів, висловлюють свої думки ясно, впевнено й коректно по відношенню до оточуючих (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Організація навчального процесу на етапі рефлексії [8]

Завдання етапу		Можливі прийоми та методи ТРКМ
Діяльність учителя	Діяльність учнів	
Повернути учнів до первинних записів, припущень, внести зміни, доповнення, дати творчі, дослідницькі чи практичні завдання на основі вивченої інформації	Учні співвідносять «нову» інформацію зі «старою», використовуючи знання, отримані на стадії осмислення	1) Заповнення кластерів, таблиць; 2) встановлення причиннонаслідкових зв'язків між блоками інформації; 3) повернення до ключових слів, істинних і хибних тверджень; 4) знаходження відповідей на поставлені запитання; 5) організація різних видів дискусій; 6) написання творчих робіт

У педагогічній літературі існує різноманіття методів розвитку критичного мислення в учнів початкової школи. Ми розглянемо класифікацію методів через основні уміння критично мислити, які формуються під час їх реалізації (за О. Колток) (табл. 2.5) [46, с.66].

Таблиця 2.5

Організація навчального процесу на етапі реалізації [46]

Уміння	Методи розвитку вмінь критично мислити
--------	--

критично:	
Уміння ставити запитання	«Ромашка запитань», «Кубування », «Товсті/тонкі запитання », «З-Х-Д », «Інтерв'ю», «6 W», «Банк запитань», «Обмін проблемами», «Читання в парах/запитання в парах».
Уміння висувати припущення	«Кращий вибір », «Дерево передбачень», «Вірні та невірні висловлювання », «Кошик ідей», «Мозковий штурм», «Читання з зупинками», «Вилучи зайве », «Припущення на основі запропонованих слів», «Займи позицію», «Дерево рішень », «Лінія цінностей», «Обговорення проблеми в загальному колі», «Чи вірите ви, що...».
Лаконічно висловлювати та аргументувати власну думку	«Мозковий штурм», «Займи позицію », «Дерево рішень», «Лінія цінностей», «Обговорення проблеми в загальному колі ».
Уміння критично читати	«Ромашка Блума, «Кубик Блума», «Товсті/тонкі питання», «Інтерв'ю», «6 W», «Гронування», Кластер », «Вірні та невірні висловлювання» «Читання в парах/запитання в парах», «Читання з маркуванням» «Чи вірите ви, що...».
Уміння синтезувати інформацію	«Сенкан », «Кластер», «Ментальна карта », «Лепбук», «Хмара слів », «Гронування».
Уміння здійснювати рефлексію	«Бортовий журнал », «Кубик Блума», «Ромашка Блума», «Тепер я ...», «З-Х-Д », «Товсті/тонкі питання », «Вірні та невірні висловлювання», «Шкала думок.

Розвивати критичне мислення можна на різних уроках, у різних видах навчальної діяльності, але одним з найкращих із них є відгадування загадок, тому що у процесі пошуку відповіді процес мислення стає видимим і, отже, доступним для вчителя.

Як вказує С. Доценко, «питання розвитку критичного мислення тісно пов'язані з проблемами розвитку креативності та творчості особистості, її самоактуалізації та самостійності мислення. Творче мислення – мислення, результатом якого є відкриття нового або вдосконалення старого. Критичне мислення перевіряє відкриття, рішення, удосконалення, знаходить у них недоліки, дефекти й подальші можливості застосування. На думку І. Ільєсова, критичне мислення характеризується конструктивністю, гнучкістю,

відкритістю, умінням планувати й аналізувати власну діяльність. Тому критичне мислення передбачає розвиток творчих здібностей, дає імпульс для створення творчого продукту» [30, с.278].

Одним з найважливіших завдань психологічної науки на сучасному етапі розвитку є вирішення проблеми формування творчої особистості, адже розвиток у людей творчого способу мислення або ж іншими словами – креативності, давно перетворилося у соціальну необхідність.

Для того, щоб креативність стала властивістю особистості, а не носила виключно ситуативний характер, необхідні з одного боку, систематичні уроки в даному напрямку, а з іншого – створення творчого середовища в сім'ї та школі через залучення батьків і педагогів до процесу розвитку творчого мислення дітей.

Необхідними умовами організації освітньо-виховного процесу, орієнтованими на розвиток креативних здібностей учнів, виступають:

1. Організація пізнавальної і практичної діяльності молодших школярів на уроках математики, під час якої враховуються як індивідуальні, так і загальні вікові закономірності розвитку творчого мислення дітей (індивідуальна динаміка розвитку творчого мислення у кожної дитини, наявність періодів зниження творчої активності у дітей, вплив факторів середовища, зв'язок творчого мислення з пізнавальними процесами) [21, с.72].

2. Розробка змісту та методичного забезпечення розвитку креативного мислення молодших школярів:

– методи, які активізують креативне мислення першокласників при виконанні завдань, спрямованих на розвиток сприйняття, уваги пам'яті, уяви, мислення, мовлення.

– система завдань з використанням розвиваючих ігор та дидактичного матеріалу, методика діагностики креативного мислення, адаптована до регіональних і віковим особливостям дітей.

3. Форми взаємодії педагога, першокласників та їх батьків в освітньо-

виховному просторі установи, що забезпечують креативне мислення дітей, в тому числі і з використанням ігор:

- індивідуальна співбесіда з дитиною і батьками перед початком уроків з використанням ігор.
- проведення уроків математики у формі казок, подорожей, активних ігрових форм.
- спільні уроки батьків і дітей, або присутність батьків на уроках математики.
- система «домашніх завдань» активізують творче мислення всієї родини.
- проведення протягом навчального року серії мистецьких заходів.
- групові тематичні уроки для батьків із залученням вузькоспеціалізованих фахівців (педагога -психолога) [21, с. 73].

Вікові психологічні відмінності в розвитку пізнавальних процесів, зміни в структурі пізнавальної сфери, динаміка показників розвитку моторики обумовлюють необхідність оптимального співвідношення ігрових ситуацій у побудові процесу навчання на основі встановлених закономірностей. Процес інтелектуального виховання у НУШ бажано будувати з перевагою ігрових ситуацій при поступовому переході до проблемних.

Навчально -виховний процес на уроках математики в початкових класах будується відповідно до поставлених цілей і завдань. Для здійснення успішного формування креативного мислення першокласників дидактична гра виступає і як засіб всебічного виховання особистості дитини.

Властивість дитячого розуму сприймати все конкретно, буквально, невміння піднятися над ситуацією і зрозуміти її загальне, абстрактне або переносне значення є одними з основних труднощів дитячого мислення, яскраво виявляється під час вивчення такої абстрактної шкільної дисципліни, як математика [10, с. 16].

Сучасний зміст математичної освіти направлений головним чином на

інтелектуальний розвиток молодших школярів, формування культури і самостійності мислення. Оволодіння таким предметом, як математика, добре показує, до якого максимуму може піднятися мислення першокласників.

Кожна текстова задача та інші вправи, представлені у підручниках математики і дидактичних матеріалах, і є свого роду проблемами, над вирішенням яких учень повинен задуматися, якщо не перетворювати їх виконання в чисто тренувальну роботу, пов'язану з репродуктивним рішенням або даним учителем зразком. Тільки в цьому випадку навчання математики в перших класах буде надавати дієву допомогу у вирішенні освітніх, виховних і розвиваючих завдань навчання, сприяючи розвитку пізнавальних здібностей учнів, таких рис особистості, як наполегливість у досягненні поставленої мети, ініціативність, вміння долати труднощі і зокрема креативного мислення.

Відповідно до особливостей і цілей застосування різного роду ігор, можна запропонувати наступну модель уроку, спрямованого на розвиток креативного мислення. Ігри можуть використовуватися на різних етапах уроку математики у молодших класах [67, с. 116].

В процесі розминки на уроці математики розвивати психічні механізми, що лежать в основі креативних здібностей учнів (пам'яті, уваги, мислення, уяви).

Передбачається також виконання розвиваючих частково-пошукових завдань. Рішення творчих завдань, які можна розділити на два типи: творчі завдання, завдання підвищеної складності інтегративного характеру.

Для здійснення розвиваючих цілей навчання на уроках математики необхідно активізувати пізнавальну діяльність, створити ситуацію зацікавленості.

З метою розвитку креативного мислення в учнів молодших класів використовуються певні типи завдань для розвитку активного самостійного, творчого мислення. Ось деякі з них: *завдання з несформульованими питаннями та завдання з відсутніми даними.*

У завданнях цього типу відсутні деякі дані, внаслідок чого молодший

школяр повинен дати точну відповідь, що виконати завдання не представляється можливим. Школяр повинен проаналізувати завдання і довести, чому не можна дати точної відповіді на питання завдання, чого не вистачає, що треба додати. У дужках вказуються пропущені дані [89, с. 78].

Наприклад: Банка з медом важить 500 г. Така ж банку з гасом – 350 г. Скільки важить порожня банку? (Потрібно знати відношення ваги меду і гасу).

Завдання з зайвими даними. У ці завдання спеціально введені додаткові непотрібні дані, які до певної міри маскують необхідні для вирішення показники. Учні повинні виділити ті дані, які необхідні для вирішення, і вказати на зайві, непотрібні.

Наприклад: Чотири гирі різної ваги важать разом 40 кг. Визначити вагу найважчої гирі, якщо відомо, що кожна з них втричі важча за іншу, більш легка, і що найлегша важить в 12 разів менше, ніж важать разом дві середні.

Завдання з кількома рішеннями. Для вправи гнучкості мислення важливо, щоб школяр умів знаходити кілька рішень однієї і тієї ж задачі. Якщо ці рішення нерівноцінні з точки зору економічності і раціональності, то учень повинен дати з цієї точки зору оцінку кожному рішенню. Треба спонукати школяра знайти найбільш раціональне, ясне, просте, витончене рішення [79, с. 98].

Завдання з мінливим змістом. Необхідно перебудувати зміст дії за рішенням завдання відповідно до умов, що змінилися.

Такі завдання змушують міркувати, пробувати, помилятися і, нарешті, знаходити правильну відповідь. Діти постійно шукають раціональний спосіб вирішення, роблять для себе відкриття.

Завдання на міркування, логічне мислення. На завдання цієї серії тренується здатність логічно міркувати, кмітливість. Не всі ці ігри-завдання є математичними у вузькому сенсі слова, деякі з них є логічними задачами, але вони сприяють розвитку креативного мислення [79, с.97].

Необхідним компонентом soft skills є розвиток спілкування. Успіх у

спілкуванні і соціалізації особистості залежить не тільки від бажання вступити в контакт, але і від уміння реалізувати свій мовний намір, який залежить від ступеня володіння одиницями мови і уміння вживати їх у конкретних ситуаціях спілкування, вибирати відповідні комунікативні стратегії. Ці умови володіння мовою складають сутність комунікативно-мовленнєвої компетенції, яка була висунута часом до складу основних категорій дидактики, комунікативної лінгвістики і лінгводидактики.

На думку О. Ткачук «основною метою формування комунікативних навичок в початковій шкільній ланці українських шкіл є формуванні особистості, яка володіє вміннями і навичками вільно, комунікативно виправдано користуватися мовними засобами у різних формах, сферах і жанрах мовлення, тобто в забезпеченні належного рівня комунікативної компетенції учнів, що є однією з найважливіших умов їхньої успішної соціалізації.

В молодшому шкільному віці все більшого значення для розвитку дитини набуває її спілкування з однолітками. У спілкуванні дитини з однолітками не тільки краще здійснюється пізнавальна предметна діяльність, але і формуються найважливіші навички міжособистісного спілкування і моральної поведінки. Від того, як дитина спілкується з однолітками, буде залежати напрям її розвитку. Отже, міжособистісні відносини є одним із факторів, що впливають на розвиток особистості. Тому проблемами міжособистісних відносин займаються багато вчених і ці проблеми є актуальними на сьогодні» [94, с.157].

На думку Ю. Шалівської «одним із провідних завдань навчання у школі є формування в учнів умінь та навичок, які б сприяли вільному використанню засобів мови у будь-яких життєвих ситуаціях під час сприймання, відтворення та створення висловлювань у різних сферах, формах, видах і жанрах мовлення. У цьому контексті все більшої актуальності набуває комунікативно-мовленнєвий розвиток як необхідна умова успішного навчання та формування соціально активної особистості» [104, с.94]

Важливим підґрунтям комунікативно-мовленнєвого розвитку учнів є законодавчі акти, державні програми й концепції реформування освіти в Україні: Концепція мовної освіти в Україні, Концепція навчання державної мови в школах України, Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки, базова навчальна програма, Державний стандарт початкової загальної освіти та ін.

Як свідчить практика навчання, з усіх предметів, що вивчаються у школі, найбільші можливості для комунікативно-мовленнєвого розвитку мають уроки читання – важливий навчальний предмет і одночасно – засіб навчання. Читання як один із видів мовленнєвої діяльності (слухання, мовлення, читання і письмо) забезпечує розвиток комунікативно-мовленнєвих умінь та навичок учнів [48].

Розвиток мовлення розуміємо як цілеспрямоване формування в учнів мовленнєвих умінь і навичок, що забезпечують функціонування мовлення відповідно до мовних норм, сформованість мовленнєвої активності, самостійності в оволодінні лінгвістичною інформацією, уміння використовувати різноманітні засоби спілкування.

Під розвитком мовлення учнів початкової школи у вузькому значенні розуміємо оволодіння ними сукупністю комунікативно-мовленнєвих умінь, що забезпечують готовність до повноцінного мовленнєвого спілкування в усній та письмовій формах. При цьому знання та вміння з мови та мовознавства становлять для учнів фундамент, на якому відбувається оволодіння комунікативно-мовленнєвими вміннями.

З лінгводидактичного погляду, розвиток мовлення учнів початкової школи передбачає:

- 1) збагачення словникового запасу учнів;
- 2) засвоєння норм літературної мови;
- 3) формування умінь і навичок будувати висловлювання в усній і письмовій формах певного типу і стилю мовлення з урахуванням ситуації спілкування [48].

Необхідність навчання дітей зв'язно висловлювати свої думки передбачає розділ «зв'язне мовлення», який закріпився в методиці викладання мови у початковій школі. Зв'язне мовлення – це процес, діяльність мовця, послідовний усний чи письмовий виклад думок, знань.

Вчені (А. Богуш, М. Вашуленко, Т. Донченко, І. Луценко, В. Мельничайко, Т. Михайловська, А. Нікітіна, М. Пентиліук, Н. Притулик, Л. Скуратівський, В. Сульниченко, О. Федорова, Г. Шелехова) під комунікативно-мовленнєвим розвитком учнів розуміють: формування комунікативно-мовленнєвої компетенції школярів, опанування ними понятійним апаратом з комунікативно-мовленнєвого розвитку; розвиток здатності до повноцінного спілкування за допомогою мовних засобів, оволодіння різними стилями, типами і жанрами мовлення, засвоєння особливостей функціонування мовних одиниць у текстах різних стилів, типів і жанрів мовлення; вироблення в учнів основних видів мовленнєвих (слухати, читати, говорити і писати) та комунікативних умінь; засвоєння учнями властивостей мовлення (логічність, правильність, точність, виразність, багатство, доречність, влучність); формування навичок культури мовлення тощо [28, с.3].

На думку О. Леонтьєва,» у процесі комунікативно-мовленнєвого розвитку формуються вміння визначати комунікативне завдання (чого я хочу досягти), усвідомлювати своє мовлення, робити його довільної форми і вміти адекватно добирати мовні чи мовленнєві засоби для досягнення поставлених цілей. У комунікативно-мовленнєвому розвитку відображено не лише прогресивні зміни в умінні дитини побудувати висловлювання на основі словника, що розширюється, і оволодіння мовними правилами (граматикою), але, як зазначає І. Зимня: а) розвиток слухання (аудіювання) і читання; б) розвиток письма; в) характер взаємодії усіх видів мовленнєвої діяльності в цьому розвитку; г) розвиток комунікативно-мовленнєвих механізмів – встановлення смислових зв'язків (осмислення), взаємодія оперативної і постійної пам'яті, ймовірного прогнозування і попереджувального синтезу як прояв випереджувального відображення; г) розвиток мовних засобів

мовленнєвої діяльності розширенням і структурною організацією словника і засвоєння мовних правил; д) розвиток способів формування і формулювання думки та їх усвідомленої диференціації для різних умов спілкування» [104,с.96].

Джерелами комунікативно-мовленнєвого розвитку учнів, на думку А. Богуш «є спілкування в повсякденному житті зі своїми ровесниками, батьками, спостереження за довколишнім світом, художня література, радіо й телебачення, усна народна творчість, ігрова та навчальна діяльність тощо» [14].

Отже, формування комунікативних навичок молодших школярів необхідно поєднувати разом із мовленнєвою діяльністю, формуванням мовних умінь на уроках рідної мови. Учні повинні вчитися висловлювати власну думку, збагачувати свій словниковий запас, набувати умінь добирати найбільш влучні слова, використовувати синоніми, антоніми, фразеологізми.

Вже у початковій школі на уроках рідної мови в учнів формуються загальномовленнєві навички за принципом «від простого до складнішого», а саме: говорити в належному темпі, дотримуючись інтонування, визначати головне в тексті, знаходити і пояснювати причинно-наслідкові зв'язки, виділяти нові факти, розпізнавати невідоме, переказувати прочитане, ставити запитання до тексту, виконувати навчальні творчі завдання.

Зважаючи, що роль рідної мови в нашому суспільстві значно зросла, мовна і мовленнєва компетенції учнів ґрунтуються на комунікативній функції мови, яка забезпечує мовленнєву діяльність, впливає на духовний розвиток. Комунікація, або спілкування людей, відбувається у процесі мовленнєвої діяльності. Основною метою мовної освіти має бути навчання легко і вільно спілкуватися рідною (державною) мовою. Сучасний учитель повинен навчити учнів давати відповіді на запитання: Чому я спілкуюся? Це необхідно для розуміння учнями суті і потреби спілкування, висловлення свого ставлення, з'ясування ставлення інших, уміння вибрати адресата спілкування, мету спілкування [60, с.122].

Основні мовні одиниці, з якими знайомляться учні початкової школи, «звуки і букви», «слово», «речення», «текст». Вони отримують уявлення про мову як засіб людського спілкування, про поповнення мови новими словами, ознайомлюються зі словами ввічливості, словами-звертаннями.

Вчителям доцільно добирати приклади із життєвих ситуацій, із урахуванням ціннісних орієнтацій учнів для розв'язування комунікативно-ситуативних завдань, звертати увагу на те, що є цікавим, цінним для учнів початкової школи. Відомо, що вони насамперед виражають своє ставлення до того, що їх цікавить [18].

Для учнів початкової школи цікавим і корисним є виконання тренувальних вправ та мовних ситуацій, що сприяють розвитку комунікативних умінь та мовленнєвої культури типу: телефонна розмова, де використано парну форму навчання та діалог; добір слів «Хто більше?», прикметників до іменників, наприклад, «весна» – радісна, тепла, рання, квітуча, – написання твору з використанням опорних слів і словосполучень (Закінчилась ...зима. Настали...дні ...світить...сонечко. Виткнулись із землі... На деревах з'явилося... Зацвіли перші...), добирання заголовків до віршів.

Під час проведення хвилинок каліграфії за допомогою методів бесіди та спостереження за мовним явищем можна поповнити словниковий запас учнів новими словами. Наприклад: Запишіть слово «квітень»: розбийте його на буквосполучення. Як у народі називають квітень? (цвітень, красень, водолій, лелечик). Як ви вважаєте, чому? Аргументуйте. Доберіть до слова «квітень» споріднені слова. Складіть речення [15, с.146].

Виконання завдань такого типу сприяє поетапному формуванню в учнів комунікативних навичок. Весною чи восени доцільно провести урок розвитку мовлення «Квітковий вернісаж». Метод бесіди за запитаннями допомагає послідовному розвитку думок учнів. Наприклад: Яку квітку описуватимеш? Коли вона цвіте? Які в неї пелюстки, колір, стебло, листя? Чим подобається тобі ця квітка? Або «Улюблена пора року»: Яку пору року будеш описувати? Чому саме її? Що є характерним для неї? Які у тебе виникли асоціації? Чи

«Пісні мого краю»: Чим подобається тобі українська пісня? Яку з них ти знаєш? Про що в ній ідеться? Хто її автор? Що можеш про нього розповісти?

Роботу з виконання комунікативно-ситуативних вправ необхідно продовжувати і в основній школі на уроках рідної мови, що також передбачено новим Державним стандартом базової загальної середньої освіти [60, с.125].

Отже, опанування мовленнєвими навичками здійснюється у процесі навчання мови на комунікативній основі, що включає слухання, говоріння, читання і письмо. Саме ця мовленнєва діяльність має бути покладена в основу навчання рідної мови.

На часі суспільство потребує виховання успішної особистості з розвинутими лідерськими, діловими якостями, підготовленої для самореалізації в сучасному світі, яка адекватно реагуватиме на зміни, що в ньому відбуваються. Виховання лідерських якостей особистості може відбуватися протягом усього її життя, але найбільш сприятливим у цьому є період навчання в школі як соціальному інституті, у якому особистість перебуває одинадцять років. Їх розвиток і формування – завдання не тільки загальноосвітньої школи, але й сім'ї та позашкільних закладів освіти. Однак саме загальноосвітня школа, завдяки спеціально підготовленим педагогам, найбільш повно сприяє формуванню в школяра позитивних соціальних і пізнавальних потреб, стимулює самотворення особистості.

Необхідно чітко розуміти, що сутність лідерства полягає не в технології управління (як сукупності прийомів впливу на інших людей), стриманій, позбавленій емоцій поведінці, а у творчості, продукуванні нових ідей та в емоційності.

Структура лідерських якостей школяра включає: особистісний критерій – загальні риси лідера як систему його ціннісних орієнтирів і відносин із навколишнім світом і людьми, основу особистісної характеристики (рішучість, ініціативність, наполегливість, креативність, чесність і порядність у відносинах, відповідальність, емпатія, інтелектуальна лабільність);

поведінковий критерій –лідерську поведінку як умову взаємного сприйняття, взаєморозуміння, взаємооцінки (уміння слухати, готовність до співпраці, рефлексивність, уміння розуміти емоційний стан людини, уміння впливати на інших, уміння себе презентувати, уміння розв’язувати конфлікти, комунікабельність); ситуаційний критерій – ситуації, у яких діє лідер, як передумова успішної діяльності (стресостійкість, мотивація успіху, уміння управляти собою, уміння приймати рішення, упевненість у собі, уміння організувати, уміння проявляти самостійність, уміння брати на себе ризик) [18].

Базуючись на засадах діяльнісного підходу, вважаємо, що розвиток у молодших школярів схильності до лідерства та активності найбільш ефективно відбувається під час творчої гри, яка в цьому віці залишається важливим видом діяльності. В педагогіці гра розглядається як один із засобів емоційного, інтелектуального і морального розвитку особистості, який формує довільну поведінку дітей та дозволяє їм краще розуміти мотиви діяльності дорослих. Одним з методів розвитку лідерства вважаємо сюжетно-рольову гру, в якій найбільш яскраво виявляється характер дитини, поняття про стосунки між людьми, пристрасті до того або іншого соціального статусу, професії. Сюжетно -рольова гра має незаперечно важливу роль у формуванні особистісних якостей і вміння спілкуватися, жити в соціумі. В дитини розвивається уява, оскільки в кожній грі вона вживається в нову роль і повинна повністю відповідати їй. Якщо ж дитина лідер, то вона відразу візьме ініціативу й керівництво грою на себе, запропонує декілька варіантів розгортання гри. Якщо вона сама придумає сюжет, напрям гри – це говорить про її надзвичайно розвинену уяву, вміння мислити широко і творчо, вільно володіти ігровими способами діяльності. Потенціал творчих ігор при формуванні лідерських якостей у молодших школярів базується на високому рівні мотивації ігрової діяльності, забезпеченні моральної саморегуляції, необхідності виявляти ініціативу, діяти за правилами і орієнтуватися на колективний успіх. Наприклад, розвитку лідерських якостей сприятиме участь

дітей у сюжетно -рольовій грі «Кіно », під час якої дорослий пропонує епізоди з казок, герої яких мають характеристики лідера. Перед дітьми ставиться завдання яскраво зобразити такого персонажа, щоб його впізнали інші. Наступна гра «Інтерв'ю», в якій один з дітей грає роль хитрого журналіста, що прибув у казкову країну. Його завдання полягає в тому, щоб якомога більше дізнатися про жителів цієї країни. Для цього він ставить веселі й добрі запитання до них. Відгадавши героя, журналіст може взяти в нього інтерв'ю. Завдання педагога полягає в тому, щоб підібрати таких героїв казок, які мають задатки лідера [13].

Основними видами діяльності, які спрямовані на формування лідерських якостей молодших школярів в освітньому просторі, є: навчальна діяльність (індивідуальна, групова, колективна); виховна діяльність (дискусії, бесіди на відповідну тематику, участь у тренінгах, конкурсах, змаганнях, розігрування рольових ситуацій); дослідницько -пошукова діяльність (участь у конференціях, проектах, програмах); проєктивна діяльність (розроблення та захист індивідуальних і колективних проєктів, творчих справ); громадська діяльність (участь у роботі органів учнівського самоврядування тощо). Таким чином, цілеспрямоване формування лідерських якостей молодших школярів відбувається у процесах розвитку, навчання, виховання, спілкування, діяльності особистості [92, с.110].

Таким чином, сьогодні існує низка форм та методів розвитку soft skills у молодших школярів, завданням педагога є правильна організації навчальної діяльності та системність при вивченні навчальних дисциплін, що забезпечить правильний та повноцінний розвиток м'яких навичок у молодших школярів.

2.2 Емпіричне дослідження розвитку soft skills молодших школярів

Проблеми розвитку soft skills молодших школярів набуває особливого значення в умовах інформатизації та технологізації освітнього процесу. На

думку М. Козирєва «сучасна початкова освіта повинна створювати відповідні умови для розвитку та навчання молодших школярів, які орієнтовані на постійний розвиток, самовдосконалення, що у подальшому забезпечить високий рівень конкурентоспроможності, продуктивності діяльності і як наслідок – та самореалізації. Крім успішного оволодіння необхідною базою знань і вмінь відповідно до певного віку, важливим також є володіння максимально вираженими необхідними якостями та практичними навичками, що є передумовою ефективної навчальної діяльності на будь-якому етапі становлення та розвитку особистості» [45, с.306].

З метою виявлення розвитку soft skills молодших школярів ми провели дослідження.

Аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновок, що при обранні критеріїв розвитку soft skills молодших школярів визначальним фактором є вміння та навички.

Відмінностями у критеріях обраних для молодших школярів є: орієнтація на колектив, бажання допомагати іншим, інтерес до суспільного життя, вміння вирішувати конфлікти. Акцент робиться на організаторські та комунікативні уміння та якості [98].

Проведений аналіз підходів до розробки критеріїв та показників дав нам змогу запропонувати наступну систему критеріїв розвитку навичок молодших школярів (за О.Бородієнко): мотиваційно - ціннісний, інтелектуально-когнітивний, операційно-діяльнісний, особистісний) (табл.2.6.) [16,с.110].

Таблиця 2.6.

Критерії та показники рівнів опанування та розвитку soft skills
молодших школярів

№ з /п	Критерії	Якісні показники
1	Мотиваційно - ціннісний	<ul style="list-style-type: none"> •вмотивованість до діяльності • керування інтересами колективу • налаштованість на вирішення проблем • результативна діяльність • налаштованість на побудову взаємодії в колективі

2	Інтелектуально - когнітивний	<ul style="list-style-type: none"> • знання основ поведінки в колективі • знання відповідно до віку • розуміння причинно -наслідкових зв'язків • знання щодо організації проведення виховних заходів
3	Операційно-діяльнісний	<ul style="list-style-type: none"> • навички роботи в команді • уміння налагодити взаємодію з іншими членами колективу • уміння переконувати, впевнено відстоювати свою позицію • навички активного слухання (вислуховування точки зору партнера по спілкуванню, ставити запитання з метою виявлення його потреб, активізація бесіди, здатність почути та зрозуміти глибинні /справжні потреби партнера по спілкуванню) • вміння встановлювати контакт з партнерами по спілкуванню з метою налагоджування результативної взаємодії • володіння комунікативними інструментами • володіння технологіями створення, реалізації та оцінювання ефективності навчальних заходів • вміння спланувати виконання завдань та розподілити повноваження
4	Особистісний	<ul style="list-style-type: none"> • наполегливість • впевненість • активність • ініціативність • адаптивність – вміння перебудувати роботу в змінюваних умовах • неконфліктність • структурованість діяльності • спрямованість на результат

Так, в нашому дослідженні ми використаємо анкетування та блок тестових завдань на визначення soft skills, а саме: пізнавальної та творчої активності учнів та комунікативних навичок, здатності до командної роботи та роботи в команді.

Soft skills-інтерв'ю - це один з етапів, який передбачає оцінку загальних характеристик особистості. Сьогодні їх називають компетенціями майбутнього, адже саме такі навички є фоном для формування й виявлення hard skills [33, с.111].

Наступним кроком дослідження є диференціація розроблених нами критеріїв та показників на рівні сформованості. Для цього нами була використана традиційна триступенева шкала (низький, середній та високий

рівень), яка, на нашу думку є релевантною специфіці досліджуваного об'єкту.

Таблиця 2.7

Рівні опанування soft skills молодших школярів

<i>№</i>	<i>Рівні</i>	<i>Характеристика</i>
1.	Початковий рівень	даний показник вказує на занижений показник порівняно с середнім.
2.	Середній рівень	Показник не приєднується до жодної із сторін ні до задовільної ні до доброї. Даний критерій не має яскраво виражених ознак.
3.	Високий рівень	показник який має високу якість, тобто людина всім задоволена.

На основі аналізу наукових підходів щодо визначення рівнів критеріїв та показників розвитку soft skills молодших школярів, ми пропонуємо розглянути критерії, рівні та показники щодо дослідження сформованості soft skills.

Мета дослідження – виявлення рівнів розвитку soft skills молодших школярів.

Завдання дослідження:

- розробити методичний інструментарій (вибір методів, методик дослідження та розробка анкети);
- провести первинну діагностику респондентів за вибраними методиками.

Група досліджуваних була підібрана приблизно з однаковим рівнем домагань.

Вибірка складає 20 респондентів (учні 4-Е класу). Вік респондентів – 9-10 років. 26 вчителів ЗОШ № 3 м. Чернігова, карту спостережень ми склали за дослідженням 32 учнів 2-Е класу.

Базою дослідження була ЗОШ № 3 м. Чернігова. Дослідження проводилося протягом 2020-2021 навчального року у 2 етапи:

I етап – вибір та розробка методів та методик дослідження;

II етап – аналіз результатів дослідження.

Методи та методики дослідження:

1) проведення анкетування за авторською анкетой респондентів з приводу розвитку soft skills у молодших школярів (Див.Додаток А);

2) проведення анкетування вчителів з приводу розвитку soft skills (Див.Додаток Б);

3) карта спостережень учнів за критеріями та показниками рівнів опанування та розвитку soft skills.

В процесі дослідження учням пропонували відповіді на низку питань анкети «Формування компетентностей». Форма відповідей на запитання давалася безпосередньо в анкеті. Авторська анкета має 8 питань.

За підсумками анкетування на 1 питання отримали наступні відповіді:

1. Чого ти прагнеш досягти за час навчання у 4 класі?

1. набути знань 75%
2. отримати різні навички 50%
3. зав'язати дружні стосунки 45%
4. отримати повагу учителів 25% (Див. рис.2.1)

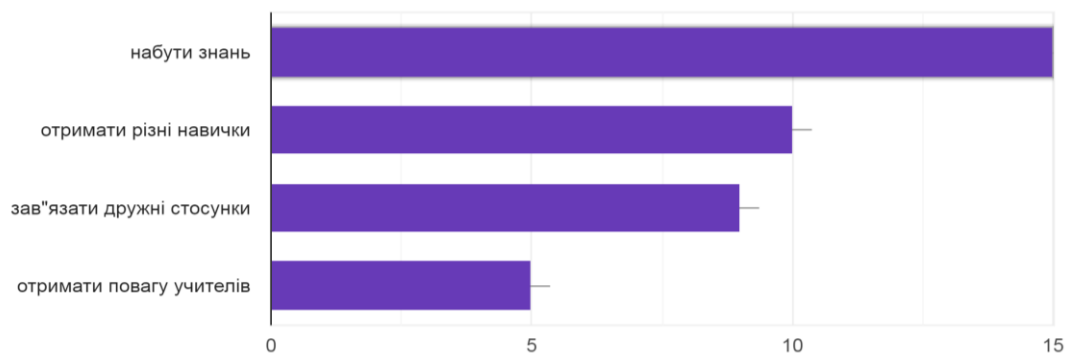

Рис.2.1. Відповіді респондентів на питання анкети «Чого ти прагнеш досягти за час навчання у 4 класі?»

Отже більшість дітей відповіли, що прагнуть набути знань.

Далі ми поцікавилися «Чи допомагають вам у щоденному житті знання та вміння, отримані на уроках математики?»

1. Постійно 20%
2. Часто 55%
3. Іноді 25%

4. Ніколи 0% (Див. рис.2.2)

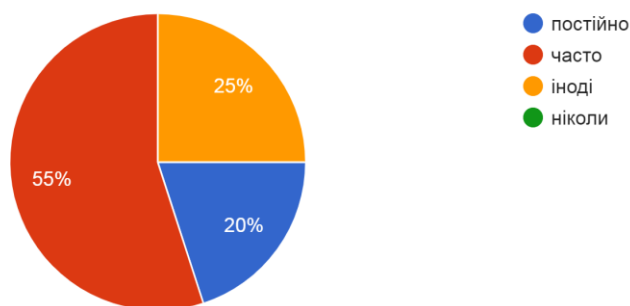

Рис.2.2. Відповіді респондентів на питання анкети «Чи допомагають вам у щоденному житті знання та вміння, отримані на уроках математики?»

На питання «Чи доводилось вам використати знання, отримані на уроках української мови?», учні відповіли:

1. Постійно 70%
2. Часто 15%
3. Іноді 15%
4. Ніколи 0%

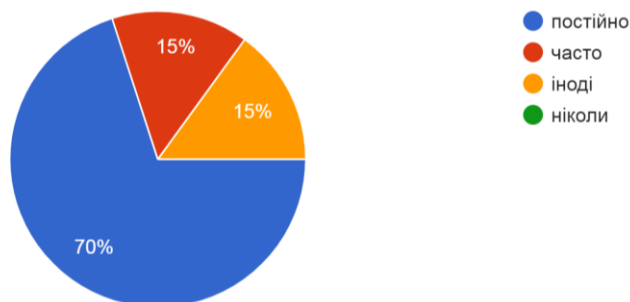

Рис.2.3. Відповіді респондентів на питання анкети «Чи доводилось вам використати знання, отримані на уроках української мови?»

Далі и поцікавились, «Чи доводилось вам використати знання, отримані на уроках «Людина і світ»?», респонденти відповіли:

1. Постійно 30%
2. Часто 20%
3. Іноді 50%

4. Ніколи 0%

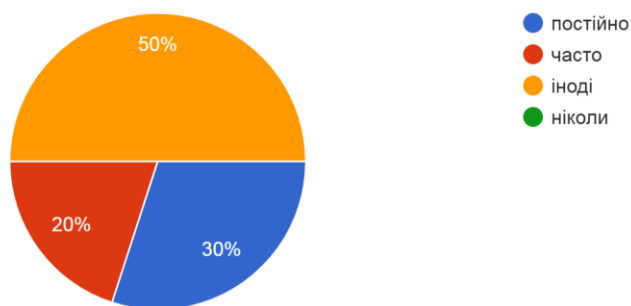

Рис.2.4. Відповіді респондентів на питання анкети «Чи доводилось вам використати знання, отримані на уроках «Людина і світ»?»

«Як саме ви використовуєте знання з предмету «Людина і світ»?», діти відповіли низкою відповідей, а саме (Див. рис.2.5):

- Акції на нафту зараз впали і тому ні як!
- Під час подорожей;
- Користування картою;
- Пізнаю все навколо;
- Я знаю багато про навколишній світ і ділюся знаннями з товаришами. І стала більш уважна до навколишнього середовища;
- У пригодах;
- Я впізнаю рослини, розрізняю корисні та отруйні гриби тощо;
- Орієнтуюсь у мапах;
- Розповідаю батькам про нові знання;
- Я іноколи користуюся картами та я вже знаю багатьох тварин, знаю багато рослин і розказую це своїм друзям та близьким;
- Ми можемо розповісти дорослим нові факти про наш світ;
- Ми ділимося знаннями з друзями і дізнаємось про нове;
- Можу поділитися чимось новим з іншими людьми;
- У повсякденному житті;
- Для пізнання світу;

– Для пізнання того що мене оточує.

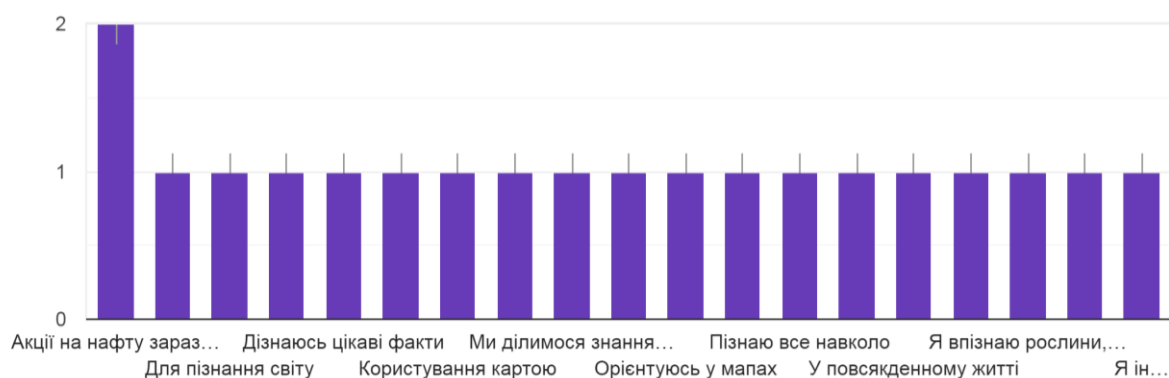

Рис.2.5. Відповіді респондентів на питання анкети «Як Ви використовуєте знання з предмету: «Людина і світ?»

Далі ми запропонували дітям питання «Який урок ти вважаєш для себе найціннішим?», Чому? та отримали наступні відповіді (Див. рис.2.6):

- Математика
- Інформатика та математика
- Фіз-ра
- Людина і світ
- Читання
- Англійська мова
- Українська мова
- Малювання

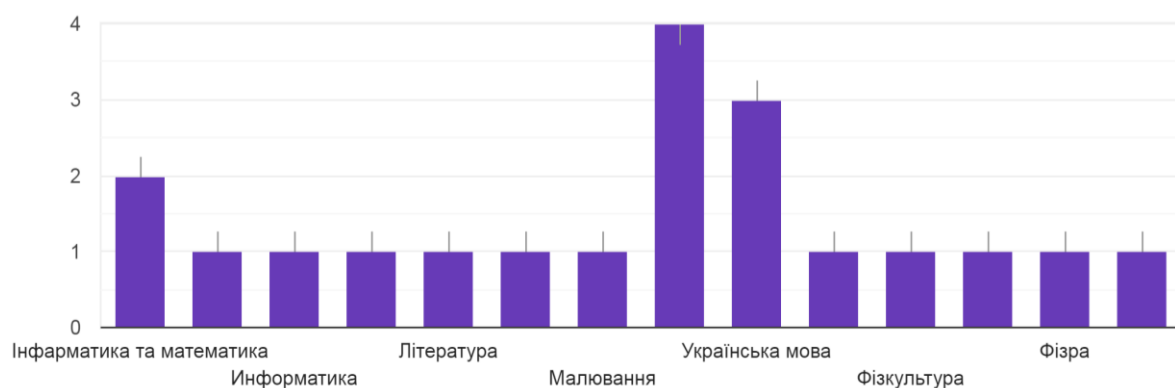

Рис.2.6. Відповіді респондентів на питання анкети «Який урок ти вважаєш для себе найціннішим?» Чому?

Відповіді респондентів:

- Щоб добре рахувати
- Тому що там можна розважитись і пограти в ігри
- Знання майбутнього
- Щоб підтримувати фізичну форму
- Знати про все
- Ми читаємо цікаві, повчальні твори, які навчають нас добру
- Хочу бути спортсменом
- Математика мій улюблений урок тому що мені найбільше подобається виконувати задачі, приклади особливо рівняння
- Рухливість зміцнює здоров'я
- Тому, що завдяки цьому уроку можу поїхати до οποї країни та стати юристом або перекладачем
- Тому що це рідна мова!
- Знання з української мови знадобляться у спілкуванні
- Завдяки математиці можна порахувати кошти
- Я стаю сильнішим
- Вчуся складати числа
- Вчу нові слова
- Це є для мене цікавим
- Бо це творчий предмет
- Мені подобається пізнавати різні історії

На останнє питання анкети «Які з навичок, отриманих у школі, тобі найчастіше знадобилися у повсякденному житті?» отримали відповіді:

- Набуті знання
- Знання з математики, англійської мови та інформатики.
- Множення

- Рахувати
- Таблиця множення
- Гнучкість мислення
- Мені знадобилося найбільше знання різних карт
- Українська мова
- Спілкуюся з моїми україномовними друзями, можу порахувати решту, розмовляю англійською мовою
- Вміння читати та рахувати
- Всі навички використовую
- Навички у мові
- Усі навички важливі

Які з навичок, отриманих у школі, тобі найчастіше знадобилися у повсякденному житті?
20 ответов

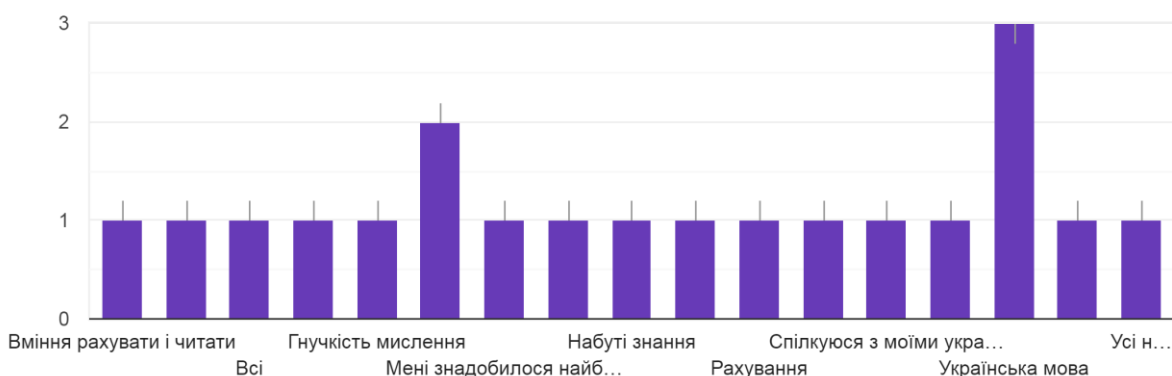

Рис.2.7. Відповіді респондентів на питання анкети «Які з навичок, отриманих у школі, тобі найчастіше знадобилися у повсякденному житті?»

Таким чином, можемо відмітити, що діти на уроках дійсно набувають навичок soft skills, вирішуючи кожен день навчальні завдання, спілкуючись та граючись, діти постійно вдосконалюють ці навички.

Далі ми опишемо результати анкетування вчителів з приводу розвитку soft skills (Див.додаток Б).

Так відповідно до анкетування 100% вчителів початкових класів знайомі з проблемою розвитку навичок soft skill. Далі 93,7% вчителів відповіли, що soft skills обумовлені об'єктивною необхідністю та особливостями сучасного світу, в той же час 7,7 % респондентів відмітили, що це є тимчасовим явищем.

Найважливішими «М'якими навичками» респонденти вважають (в порядку спадання): комунікативні навички, креативність, емоційний інтелект, логічне мислення, на одній позиції самопрезентація та лідерство і останнє – мотивація.

На думку вчителів, в практиці роботи вчителів найменше уваги приділяється таким «м'яким навичкам»: мотивація- 32,1%, креативність – 25%, логічне мислення – 17,9%, мовлення – 14,3%, спілкування – 10,7%.

На питання анкети «Якби Вам запропонували навчання (вебінар, лекції, семінар) з розвитку soft skill, то яку тему Ви б обрали?». Вчителі відповіли:

- Розвиток логічного, критичного та творчого мислення – 42,3%;
- Знаходження різних шляхів розв'язання проблемних та нестандартних ситуацій – 30,8%;
- Складання та інсценування учнями казок – 15,4%.

Таким чином, вчителі обізнані з проблемою розвитку м'яких навичок та вбачають подальший їх розвиток у розвитку креативного, логічного мислення, розвитку навичко спілкування, розвитку мови та ін.

Далі опишемо результати карти спостережень учнів 2-Е класу за критеріями та показниками рівнів опанування та розвитку soft skills (Див. табл 2.8].

Таблиця 2.8

Критерії та показники рівнів опанування та розвитку soft skills учнів 2-Е класу за картою спостережень

Критерії	Показники
Мотиваційно-ціннісні критерії	1 вмотивованість до діяльності 2 налаштованість на вирішення проблем 3 результативна діяльність 4 налаштованість на побудову взаємодії в

	колективі
Інтелектуально-когнітивні критерії	5 знання основ поведінки в колективі 6 знання відповідно до віку 7 розуміння причинно-наслідкових зв'язків
Операційно-діяльнісні критерії	8 навички роботи в команді 9 уміння налагодити взаємодію з іншими членами колективу 10 уміння переконувати, впевнено відстоювати свою позицію 11 навички активного слухання 12 вміння спланувати виконання завдань та розподілити повноваження
Особистісні критерії	13 наполегливість 14 впевненість 15 активність 16 ініціативність 17 неконфліктність 18 спрямованість на результат

Таблиця 2.9

Фрагмент бланк-карти спостережень учнів 2-Е класу за критеріями та показниками рівнів опанування та розвитку soft skills (Див. Додаток В)

№ з/п	П І учня	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
1	Артюх Олександр	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+		+
2	Барінцева Арина				+	+	+	+	+	+								+	
3	Бічук Зоряна	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+	+				+	+
4	Дорошко Каміла	+	+	+		+	+	+	+	+		+	+	+				+	+
5	Доценко Валерія	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+
6	Єнютіна Марія	+		+	+	+	+	+	+	+		+	+	+					+
7	Змієвський Тимур				+	+	+	+	+	+								+	
8	Іванова Дар'я	+	+	+		+	+	+	+	+		+		+				+	+
9	Іщенко Даніель					+		+				+							
10	Килич Тимур	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+

Таким чином, проаналізувавши карту спостережень можемо відмітити, що вмотивованість до діяльності простежується у 62,5%, налаштованість на вирішення проблем – 65,62% учнів, результативна діяльність простежується у 68,75%, налаштованість на побудову взаємодії в колективі ростежується у 43,75% дітей, знання основ поведінки в колективі – 100% опитаних, знання відповідно до віку – 96,87% респондентів; розуміння причинно-наслідкових зв'язків досліджено у 78,12% дітей; навички роботи в команді – 87,5% дітей, уміння налагодити взаємодію з іншими членами колективу – 90,62%, уміння переконувати, впевнено відстоювати свою позицію – 18,75%, навички активного слухання – 50% досліджених, вміння спланувати виконання завдань та розподілити повноваження – 31, 25% опитаних, наполегливість – 68,75%, впевненість – 18,75%, активність проявляють 25% досліджуваних, ініціативність проявляють – 28,12% опитаних, неконфліктними є 53,12% дітей та спрямовані на результат – 68,75% досліджуваних.

Отже, вчителю початкових класів необхідно в учнів початкових класів розвивати уміння переконувати та впевнено відстоювати свою позицію, за допомогою активних методів навчання розвивати навички активного слухання,

розвивати вміння спланувати виконання завдань та розподілити повноваження, впевненість у власних силах та творчу активність, також необхідно на уроках з різних предметів розвивати ініціативність.

2.3 Методичні рекомендації вчителю початкових класів щодо розвитку soft skills у молодших школярів

Для успішного розвитку soft skills у молодших школярів відіграють наступні педагогічні умови:

1) особистісні та професійні якості педагога (вміння, навички, компетентність, здатність до навчання, креативність, покликання, самовіддача), який постійно підвищує свою кваліфікацію;

2) співпраця закладу загальної середньої освіти з батьками в напрямку формування та розвитку soft skills у молодших школярів;

3) урахування вікових особливостей, спираючись на теорію поколінь, яка розроблена Штраусом та Гоувом.

Перехід до компетентнісного підходу в навчанні означає, що потрібно переорієнтування з процесу освіти на результат освіти, адже відбувається зміщення акценту з накопичування знань, умінь і навичок на формування та розвиток в учнів початкових класів здатності діяти практично, застосовувати практичний успішний досвід у конкретних ситуаціях. Цьому сприяє постать та особливості педагога (вміння, навички, компетентність, здатність до навчання, креативність, покликання, самовіддача), який постійно підвищує свою кваліфікацію. Завдяки зусиллям педагога ми можемо сформувати та розвинути будь-яку компетентність, адже маючи арсенал педагогічних інструментів і високу самовіддачу досвідчений педагог має змогу розвинути в учнів будь-які навички, в тому числі і soft skills.

Заклади загальної середньої освіти та педагоги зобов'язані створювати умови для формування всіх необхідних soft skills в учнів початкових класів. Ми

пропонуємо такі кроки зі створення необхідних педагогічних умов, які сприятимуть формуванню soft skills у молодших школярів:

- використання конкретних ситуацій життєдіяльності школи як тренажера для відпрацювання організаторських умінь;
- організація навчально-виховної діяльності учнів початкових класів на основі методу проектів, тобто будь-яке завдання чи захід можна запропонувати учням розробляти у вигляді проекту;
- залучення учнів молодших класів до написання та реалізації проектів соціальної дії на уроках, де кожен учень може спробувати себе в ролі керівника проекту, менеджера проекту та виконавця проекту;
- практична підготовка й участь учнів початкових класів в різноманітних формах інтерактивних формах навчання «Метод Прес», «Ажурна пилка», «Мікрофон» [14, с. 118].

Умовами для розвитку soft skills молодших школярів, за В. Ковальчук є:

- наявність конкретного плану нестандартного уроку;
- аналіз свої дій, успіхів, та невдач;
- необхідність вийти із «зони комфорту»;
- необхідність отримання зворотнього зв'язку;
- мотивація розвиватися, отримувати новий досвід.

Способами розвитку soft skills є:

- розвиток soft skills у процесі навчання предмету;
- саморозвиток;
- зворотній зв'язок;
- перейняття досвіду колег (вчителями);
- курси, майстер-класи, тощо [43, с. 74].

В процесі навчання учні початкових класів мають отримати наступний перелік знань для напрацювання відповідних soft skills навичок:

1. Розвиток творчого мислення. Застосування таких форм роботи, як самостійна робота учні початкових класів з оригінальними джерелами інформації, ділові ігри у формі листування, написання рефератів, виступи з цікавими доповідями вказує на рівень актуального розвитку учні початкових класів й призводить до створення належних дидактичних умов для удосконалення їх творчих здібностей.

Позитивне пізнавальне усвідомлене ставлення до читання на уроках формує в учнів початкових класів здатність до генерації власних ідей, розвиває творчу уяву, допомагає висловлювати своє ставлення до фактів, що вивчаються, передбачає розвиток умінь чітко формулювати думки, робити узагальнення, проводити аналогії, виявляти причини тощо.

2. Формування стресостійкості. Проведення тренінгу стресостійкості, який включає такі заняття:

- Протидія стресу. Вправа «Не помиляється той, хто нічого не робить».
- Інформаційне повідомлення «Стрес і негативне мислення».
- Вправа «Посмішка по колу».
- Дискусія «Чи потрібно вчитись володіти своїми емоціями?»
- Робота в групах. Вправа «Позитивне мислення».
- Вправа « Мій настрій сьогодні».
- Робота в групах. « Як опанувати стрес?».

3. Формування комунікативних навичок. Проведення конференцій, зустрічей за круглим столом, інтерактивних вправ «Генерація ідей» – ці заходи розвивають навички логічного мислення, мовлення та спілкування на уроках математики і, маючи полемічний характер, сприяють формуванню власної думки учні початкових класів.

4. Формування лідерських вмінь. Проведення таких заходів з розвитку лідерських якостей як: педагогічні інформації; диспути; читацькі конференції; усні педагогічні журнали; круглі столи; конкурси майстерності; педагогічні

тижні; робота педагогічних гуртків та клубу; відеотека; зустрічі-бесіди з майстрами педагогічної справи; прес конференція з актуальних питань; олімпіади; вечори зустрічей питань та відповідей; день науки; рольові та ділові ігри; клуби за інтересами; асоціації; студії; формування електронного підручника «Лідер майбутнього», «Кроки».

5. Формування здатності до командної роботи. Робота в команді. Для розвитку здатності до командної роботи необхідно застосувати процес творчого колективного розв'язання проблем, заохочення ініціативності, існування чітко визначеного предмета обговорення за умови достатньої обізнаності учнів початкових класів з матеріалом уроку математики сприятиме зростанню продуктивної самостійної роботи й забезпечуватиме умови для ефективної навчальної діяльності на уроках математики [27, с. 42].

Таким чином, дані форми та методи розвитку розвитку soft skills дадуть змогу розвинути основні soft skills у учнів початкових класів, що буде позитивно впливати на подальшу навчальну діяльність.

Врахування вікових особливостей, спираючись на теорію поколінь, яка розроблена В .Штраусом та Н. Гоувом;

Питання порозуміння між різними поколіннями завжди актуальне, адже проблема в тому, що кожне покоління має свої цінності і певну специфіку. Ці особливості викладені у теорії поколінь, яку розробили американські вчені Вільям Штраус та Ніл Гоув. Для того, щоб наблизитися до порозуміння між поколіннями вчителями (батьками) та дітьми, варто пізнати специфіку кожного із поколінь. Це – методична розробка для батьківських зборів, індивідуальної роботи з батьками та для тренінгу учителів. Вікові межі поколінь не є чіткими, проте використовується приблизно наступна класифікація (Див. табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Порівняльна характеристика Soft skills поколінь X, Y, Z

№ З/п	Soft skills	Покоління Z (Generation Z)	Покоління Y мілленіали (Generation Y)	Покоління X (Generation X) X – значить
------------------	--------------------	---------------------------------------	--	---

			Y – сьогоднішня молодь.	невідомість.
1.	Мотивація та вміння вчитись все життя	Люблять вчитися. Швидко засвоюють нові знання. Самоосвіта. Ненавидять читати. Здатність обробляти багато інформації. Вміння виділити важливе. Кругозір досить поверхневий.	Саморозвиток. Про все нове. Все ще читають. Вони освічені, але їм не обов'язково володіти енциклопедичними знаннями, достатньо знати де нагулити (в телефоні навчаються і працюють). На передній план виходить не запам'ятовування, а необхідність відрізнати правду від фейку у величезному потоці інформації.	Багато читають. Прагнення навчатися протягом усього життя. Самопізнання та саморозвиток необхідні.
2.	Комунікація	Толерантність. Зручніше спілкуватися онлайн, а не особисто. Друзі в соціальних мережах не менш важливі за справжніх.	Прагнення бути не таким як усі. Любов до свободи. Небажання сліпо підкорятися. Багатозадачність в використанні засобів комунікації (вони можуть одночасно чатитись з декількома людьми, читати сайт на іншу тему, стежити за оновленнями в Твіттері і блогах). Знижено використання телебачення и радіо ¹	Схильні до депресій, внутрішніх переживань, емоційної нестабільності.
3.	Лідерські навички	Більшість представників покоління Z вважає, що чесність — одна з найважливіших лідерських якостей. Розглядають лідерство як привілей.	Самореалізація на першому плані.	Надзвичайно активні. З великою потребою дарувати свою любов оточуючим.
4.	Саморегулювання (Самоорганізація)	Відповідальність. Креативність. Багатозадачність. Тверезість / здоров'я / обговорення шляхів вирішення проблем. Знають чого хочуть. Усвідомлення своїх	Інфантилізм (небажання брати на себе відповідальність). Невизнання авторитетів. Свобода в діях. Рівність.	Відповідальність. Розрахування тільки на себе. Самопізнання та саморозвиток залишаються необхідними.

		бажань.		
5.	Управлінські та дослідницькі навички	<p>Перше покоління, яке дійсно обходиться без традиційних структур влади: уряду, освіти, фінансів.</p> <p>Мало цікавляться політикою.</p> <p>А ще — без сильних брендів, традиційних понять краси/естетичності, моди.</p> <p>Це те покоління, яке хоче створити власну компанію, керувати власним бізнесом.</p> <p>Представники цього покоління не хочуть бути простими службовцями, вони хочуть ставати приватними підприємцями.</p> <p>Хобі - основне джерело доходу.</p> <p>зможуть прославитися за допомогою соціальних мереж.</p>	<p>Зациклені на розвитку.</p> <p>Для них важливо якомога швидше піднятися по кар'єрних сходах.</p> <p>Практично живуть в своїх фейсбучних і інстаграмних профілях.</p> <p>Всі питання в месенджерах - швидка реакція гарантована.</p> <p>Не останнє місце займають вигідні знайомства.</p>	<p>Роблять своє життя більш надійним.</p> <p>Щоб досягти успіху необхідна тільки сумлінна праця.</p> <p>Не очікують від життя всього й одразу.</p>
6.	Уміння адаптуватися, змінюватися, діяти в умовах часткової невизначеності.	<p>Вміння долучатися до того, що буде привносити надію та реальний позитив, досягати реальних змін.</p> <p>Не люблять жорсткий графік</p> <p>Мають підприємницький хист.</p> <p>Залишаються в одній компанії тривалий час.</p>	<p>Прагне змінити роботу відразу ж після того, як їм щось не сподобається.</p> <p>Складно фокусуватися на майбутньому, на довгостроковій перспективі.</p> <p>Вони хочуть все тут і зараз.</p> <p>Вибирають гнучкий графік роботи.</p>	<p>Надзвичайно гнучкі.</p> <p>Неформальність поглядів.</p> <p>Прагматизм.</p> <p>Цінностями для покоління є родина, будинок, машина та стабільна робота.</p>
7.	Аналітичні здібності	<p>Вміння аналізувати, визначати чітку позицію</p> <p>Перевіряють усі джерела новин — а потім перевіряють їх ще раз.</p>	<p>Вважають, що життя — це прогрес. Вони — громадяни світу завдяки глобалізації та етиці-естетиці.</p>	<p>більше за усіх схильні до депресій, внутрішніх переживань, емоційної нестабільності.</p> <p>Однак, самопізнання та саморозвиток</p>

				залишаються просто необхідними для іксів.
8.	Навички командної роботи.	<p>Не командні гравці. Обожають зустрічі і коворкінги, тому їх завжди треба залучати до командної роботи.</p> <p>Віддають перевагу обговоренню проблем особисто.</p> <p>Покоління Z є досить конкурентоспроможним та здебільшого покладатиметься на себе, а не на членів команди</p>	<p>Особливу увагу заслуговують соціальні мережі.</p> <p>Віртуальна реальність для повноцінного існування. Люблять знаходити друзів за своїми інтересами в анонімому онлайн-спілкуванні.</p>	<p>Налаштовані не на колектив, а на себе.</p> <p>Не бачать сенсу у побудові будь-яких колективних цілей та завдань.</p> <p>Успіх кожної окремої особистості набагато важливіший за спільну працю.</p> <p>Самостійні та вміють наполегливо працювати.</p> <p>Досягнення індивідуального успіху.</p>
9.	Емоційний інтелект	<p>Треба бути справжнім, щоб змінити щось назавжди.</p> <p>Вони мають схильність до капризів та істерик, прагнуть, аби все було виключно так, як скажуть вони.</p> <p>Мають яскраво виражене нахабство, егоїзм та нарцисизм (згадаймо тільки культуру «селфі»).</p>	<p>Мають досить позитивне мислення, вірять у те, що життя прекрасне і різноманітне, а всі люди — це брати.</p>	<p>Глобальна інформованість, технічна грамотність, індивідуалізм, прагнення навчатися протягом усього життя, неформальність поглядів, прагматизм, надія на себе.</p>
10.	Вміти слухати і чути	<p>Співжиття з великою кількістю інших поколінь.</p>		<p>Покоління X також називають "сендвіч-покоління", бо сьогодні вони наче зажаті між батьками, що старіють та власними дітьми й повинні про всіх них одночасно піклуватись.</p>

11.	Вміти презентувати (себе, компанію, продукт)	Корінне населення країни під назвою «Сучасний Інтернет»: ютубери й інстаграмери Можуть пояснити причину стисло: мислять постами. Знають, кого треба любити.	Кожен міленіал вважає себе особливим. Висока самооцінка та ідеалізм. Індивідуалісти, їм також властива жага до усього матеріального	Трудоголікі. Надмірно відповідальні. Піклуються про сьогоднішнє. Важливі матеріальні блага і комфорт.
12.	Соціальна свідомість	Соціально свідомі. Одержимі безпекою. Проти поганих звичок (паління, алкоголь). Вегетаріанці. Віряють у мир у всьому світі. Прагнуть вирішувати екологічні та соціальні проблеми.	Є гроші — є і дорога до успіху	Притаманне альтернативне мислення, а також висока поінформованість про абсолютно усе, що відбувається у світі.
13.	Вміння відпочивати	Масово відмовляються від подорожування. Не подобаються: Нічні вечірки з алкоголем / наркотиками. Розваги, за які треба платити. Рок- / поп- / телезірки.	Багато фотографує і фотографується. Любить подорожувати. Покоління Y ненавидить рекламу	

Покоління «X». Період їхнього народження припав на 1961-1981 роки. Збільшення кількості розлучень, сексуальна революція, розвиток інформаційно-комунікаційних технологій. Це сформувало ціннісну систему покоління: потреба у любові (незадоволення батьками, представниками повоєнного покоління), що реалізовувалася у сім'ї. Для цього покоління характерна гіпервідповідальність, підвищена тривожність і ризик депресивного стану. Їхні прагнуть зберігати баланс між роботою та особистим життям, а також для них притаманні підприємницькі нахили. Важливі матеріальні блага і комфорт.

Покоління «Y». Це оптимістичні, веселі люди, які цінують свободу, дуже гнучкі і мобільні, з хорошими адаптаційними здібностями, які мають вільний доступ до будь-яких знань світу. Вони готові підлаштовуватися, але абсолютно не готові приймати недоліки інших людей. У сімейному житті для

представників даного покоління важлива підтримка партнера, його натхнення для реалізації цілей, рівноправність.

Планування майбутнього для них чуже. Життя тут і зараз – це та цінність, яка сформувалася після проходження економічної кризи, яка показала нульовим, що майбутнє мінливе і ненадійне. Після того, як це покоління побачило своїх батьків, які мають вищу освіту, за прилавками ринків, знання і освіта втратили для них свою цінність, на перший план вийшли соціальні якості, що дозволяють домогтися результатів. Однак, звісно, існує певна специфіка кожного покоління у конкретній державі чи соціокультурній системі.

Покоління «Z». Це наймолодше покоління, представники якого народилися або ще народяться у період 2003-2023 років. Діти, народжені в період матеріального та інформаційного достатку. Їхні батьки прагнуть подарувати їм якісне та насичене життя, допомогти розкрити особистісні можливості. Уже в ранньому віці представники цього покоління практично на льоту схоплюють нову інформацію.

Освоєння технологій зовсім не представляє для них ніяких труднощів. Іноді складається враження, що користуватися гаджетами вони вміють з народження. Мода і великий вибір красивих речей формують звичку акцентувати увагу на зовнішньому вигляді.

Величезна кількість можливостей зумовлює волелюбність і вимогливість до прийняття особистої думки. Обмежені від труднощів і серйозних переживань. Їхні вимоги миттєво виконуються люблячими батьками. За прогнозами експертів, це покоління у своєї більшості буде нездатним самостійно досягати поставлених цілей, що може привести до розвитку невпевненості і низької самооцінки.

Сучасні школярі із раннього віку виростають в оточенні технологій та інновацій, тож майже від народження є незалежними. Вони прагнуть до свободи дій, самостійного вирішення своїх питань. Саме тому краще спілкуватися із такими дітьми простою та чіткою мовою, не наполягаючи на своєму. Покоління Z прагне самостійно створювати речі та ідеї.

Спілкування із гаджетами – найбільш популярна форма комунікації, вони менше спілкуються зі звичайною людиною. Варто бути лояльними до цього, підтримати дитину та показати свій інтерес до нового. Технології для зетів – це не гра чи розвага, а спосіб життя, спосіб пізнавати нове. Тому запорукою успішного розвитку soft skills є нестандартне мислення вчителя, опора на сучасні Інтернет платформи в процесі навчально-виховного процесу.

Співпраця закладу загальної середньої освіти з батьками в напрямку формування та розвитку soft skills у молодших школярів;

Пропоную показати наш досвід роботи з батьками.

В процесі своєї педагогічної діяльності інновацією розвитку soft skills у молодших школярів був проект «Учитель на годину», коли батьки проводили уроки англійської мови та мистецтва (Див.додаток Г).

Цікаво було споглядати, як один з батьків готувався до уроку мистецтва, на уроці він дітям грав різні мелодії на різних інструментах, діти були в захваті. Задавали багато цікавих питань, із захопленням слухали музичні твори. Тобто за допомогою спостереження у них розвивалися саме ті не обхідні навички, які притаманні віку та даному напрямку музичного мистецтва.

Далі у нас пройшов урок англійської мови (Див.додаток Г). Мама одного з учнів провела урок на тему: «Story time». Мета уроку: спілкування з однокласниками. Мама з допомогою вчителя підготувала урок, в цікавій ігровій формі його презентувала. На уроці діти вчили нову лексику, вчилися розказувати цікаві історії, малювали та співали. Дітям дуже сподобався урок спілкування.

Мною проведені заходи щодо розвитку ключових навичок soft skills: робота в команді та спілкування. Так, зокрема 1 вересня 2021 року ми з батьками відвідали «Ялівщину», де за авторською програмою відбулося спортивне свято, в якому приймали участь батьки та їх діти. На даному заході діти спілкувалися з батьками в неформальній обстановці, діти помінялися батьками для участі в конкурсах та змоги налагодити контакти зі старшим поколінням. Навчитися у дорослих просити про допомогу, перейняти

позитивний досвід. Також діти розвивали навички гри в та роботи в команді. Рід час вказаного заходу мною були запроваджені комунікативні вправи, вправи фізкультурно-оздоровчого спрямування, вправи на швидкість, креативність та логіку (Див.додаток В).

В процесі моєї роботи з батьками відбувається регулярне консультування що до питань розвитку м'яких і жорстких навичок, а саме:

- батьківські збори: ведемо бесіди про розвиток комунікативних навичок, стресостійкості дітей, про розвиток ініціативності та наполегливості. Так мною були проведені наступні батьківські збори («Батьки і діти 21 століття. Як не втратити свою дитину!», «Стрес та його корекція мистецтвом», «Вчимося керувати змалку»);
- батьківські дні та свята: запрошуємо батьків приймати участь у виховних годинах, шкільних конкурсах «Великі та маленькі таланти» - батьки з дітьми приймали участь у конкурсі талантів школи, «Зробимо разом» - батьки на уроці праці разом з дітьми робили подарункові пряники.

Робота з формування soft skills спрямовується на забезпечення здатності учнів початкових класів формулювати запитання наукового характеру та інженерні завдання; створювати й використовувати моделі; планувати й проводити дослідження; конструювати наукові пояснення та проектувати інженерні рішення; будувати аргументи на основі фактів; отримувати, оцінювати й коректно інтерпретувати інформацію.

Висновки до розділу 2

Таким чином, до переліку необхідних soft skills молодших школярів відноситься особистісна динаміка (почуття відповідальності, прагнення до досягнень, впевненість в собі, висока мотивація), область міжособистісних відносин (контактність, об'єктивна самооцінка, співчуття та співпереживання іншим людям), прагнення до успіху (самовіддача, мотивація до підтримання статусу, схильність до систематизації, ініціативність), витривалість (стійкість до критики, стійкість до невдач, позитивна емоційна установка, твердість життєвої позиції).

Нами було розглянуто напрями розвитку soft skills молодших школярів на різних предметах, такі як: навички критичного мислення – логіка, навички креативного мислення – творчість, розвиток комунікації – спілкування, навички лідерства та управління – мотивація, та навички самопрезентації – мовлення.

Основними складниками розвитку необхідних soft skills є багатоскладова інтеграція, синтез знань, дослідницький підхід в опануванні знань, відкритий підхід до навчання, стимуляція високого рівня мислення, досвідченість, проектування, комп'ютерна обробка даних (аналіз, висновки), експерименти та лабораторні дослідження, створення інтерактивних моделей, конструювання, використання міжпредметних зв'язків.

На основі аналізу наукових підходів щодо визначення рівнів критеріїв та показників розвитку soft skills молодших школярів, ми пропонуємо розглянути критерії, рівні та показники щодо дослідження сформованості soft skills молодших школярів. За допомогою методичного інструментарія проведено діагностику учнів та вчителів ЗОШ №3, складено карту спостережень.

Нами було розроблено методичні рекомендації вчителю початкових класів щодо розвитку soft skills у молодших школярів.

Розкрито питання порозуміння між різними поколіннями, зроблена порівняльна характеристика Soft skills різних вікових категорій, що є методичною розробкою для батьківських зборів, для індивідуальної роботи з батьками та для тренінгу учителів.

Показано досвід роботи з батьками, розкрито взаємодію педагогіки партнерства.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Таким чином, поняття soft skills пов'язане з тим, яким чином люди взаємодіють між собою, тобто «м'які» навички рівною мірою необхідні як для повсякденного життя, так і для будь-якої діяльності. За даними досліджень, професійну та навчальну успішність визначають саме soft skills. В оволодінні soft skills і «hard skills» полягає в тому, що «м'яким» навичкам складно навчитися з книжок або просто виконуючи свої обов'язки. В сучасному світі головне - це інформація, а саме володіння певними знаннями - статичне, адже вони можуть швидко стати неактуальними та застарілими. Набагато важливіше здобути необхідну інформацію в потрібний момент. Відповідь на цю жорстку вимогу ринку праці можуть дати ті люди, які зможуть оволодіти «м'якими» навичками.

2. Стратегічним завданням початкової школи на сьогоднішній день є формування у школяра компетентної особистості – бажання і здатності самостійно вчитися, шукати в різних джерелах інформацію і застосовувати нові знання, виробляти вміння діяти, прагнути творчості та саморозвитку. Таким чином, формування компетентностей молодшого школяра є невід'ємною частиною впровадження компетентнісного підходу, оскільки компетентності стосуються розвитку психічних процесів та індивідуальних якостей особистості учня.

3. Нами було з'ясовано, що, цілеспрямована робота над формуванням soft skills в учнів початкових класів проводиться на спеціалізованих уроках, тренінгах чи інших заняттях, але для дітей молодшого шкільного віку доцільно застосовувати також ігрові форми навчальної діяльності, під час яких було б необхідно застосовувати комунікативні уміння та логічні вправи. Тоді формування бажаних навичок у дітей відбуватиметься природно та невимушено. Під час інтерактивних занять передбачуваним результатом буде

не лише комплекс умінь та навичок, а й формування в учнів початкових класів тільки загальних, універсальних навичок та особистісних рис, таких як емоційна чутливість, креативність, емпатія, емоційний інтелект, вміння міжособистісної взаємодії з іншими. А такі навички є складовими передусім комунікативної сфери, базової для сучасних soft skills у дітей молодшого шкільного віку.

4. Аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновок, що при обранні критеріїв розвитку soft skills молодших школярів визначальним фактором є вміння та навички. Відмінностями у критеріях обраних для молодших школярів є: орієнтація на колектив, бажання допомагати іншим, інтерес до суспільного життя, вміння вирішувати конфлікти. Акцент робиться на організаторські та комунікативні уміння та якості.

З метою виявлення розвитку soft skills молодших школярів ми провели експериментальне дослідження.

Було проведено анкетування за авторською анкету респондентів (учнів 4-Е класу ЗОШ №3) з приводу розвитку soft skills у молодших школярів. Ми відмітити, що діти на уроках дійсно набувають навичок soft skills, вирішуючи кожен день навчальні завдання, спілкуючись та граючись, діти постійно вдосконалюють ці навички.

Також проведено анкетування вчителів ЗОШ №3 з приводу розвитку soft skills. Нами з'ясовано, що 100% вчителів початкових класів знайомі з проблемою розвитку навичок soft skill, та зроблено висновок, що вчителі обізнані з проблемою розвитку м'яких навичок та вбачають подальший їх розвиток у розвитку креативного, логічного мислення, розвитку навичок спілкування, розвитку мови та ін.

Розробили карту спостережень учнів (2-Е клас ЗОШ №3) за критеріями та показниками рівнів опанування та розвитку soft skills, та провели ґрунтовний аналіз за розробленими критеріями. Зробили висновок про важливість цієї теми для початкової школи.

5. Нами було розроблено методичні рекомендації вчителю початкових класів щодо розвитку soft skills у молодших школярів.

Розкрито питання порозуміння між різними поколіннями, зроблена порівняльна характеристика Soft skills різних вікових категорій, що є методичною розробкою для батьківських зборів, для індивідуальної роботи з батьками та для тренінгу учителів.

6. Показано досвід роботи з батьками, розкрито взаємодію педагогіки партнерства.

З'ясовано особливості проектування розвитку soft skills молодших школярів на різних предметах у різних видах навчальної діяльності, такі як: навички критичного мислення – логіка, навички креативного мислення – творчість, розвиток комунікації – спілкування, навички лідерства та управління – мотивація, та навички самопрезентації – мовлення.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Подальші розвідки дослідників можуть торкатися більш глибокому розгляду взаємозв'язку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абашкина О. Soft skills: ключ к карьере. *Справочник по управлению персоналом: научный журнал*. 2008. № 9 (сентябрь). С. 124 - 126.
2. Абдулов Р. М. Організація позааудиторної роботи зі здобувачами освіти вищих навчальних закладів недержавної форми власності : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 / Криворізький держ. пед. ун-т. Кривий Ріг, 2002. С. 5-10.
3. Авдоница И. О. Формирование критического мышления младших школьников на уроках окружающего мира: опытно-экспериментальная часть. *Молодой ученый*. 2020. № 22 (312). С. 509-511.
4. Андреева Ю. М. Soft skills – універсальні навички європейського рівня в позашкільному закладі: виклики, можливості. *Пріоритетні напрями розвитку науки: зб. наук. матер. XXVIII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Вінниця, 18 березня 2019 р.)*. Ч. 3. Педагогічні науки. Вінниця, 2019. 92 С. 14-19.
5. Андреева Н. Компетентнісний підхід до впровадження інтерактивних технологій навчання. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Сер.: Педагогічні науки*. 2014. Вип. 125. С. 44-48.
6. Антонішина В. Структурний аналіз креативності дітей старшого дошкільного віку. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. Сер.: Педагогіка. 2011. Т. 173. Вип. 161. С. 76-79.
7. Бабій Г.В. Аналіз вимог до особистісних та професійних якостей інженерів із програмного забезпечення в контексті формування

- готовності до професійного спілкування. *Science and Education a New Dimension: Pedagogy and Psychology*. 2013. № 7. С. 17-21.
8. Бакуменко В.Д. Формування державноуправлінських рішень: проблеми теорії, методології, практики: монографія. Київ: Вид-во УАДУ, 2000. 328 с.
 9. Батрун І. В. Технологія розвитку критичного мислення і сучасний освітній процес. *Педагогічна майстерня*. № 1. Січень. 2018. С. 9-16.
 10. Бган Т., Клочко Н. Розвиток логічного мислення як умова успішного навчання учнів школи. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогіка і психологія*. 2013. Вип. 39(3). С. 15-19.
 11. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики. За заг. ред. О. В. Овчарук. Київ: «К.І.С.». 2004. С 45-51.
 12. Бібік Н. М. Компетентність і компетенції у результатах початкової освіти. *Науковий часопис НПУ ім. Михайла Драгоманова*. 2010. Серія 17 (вип. 17). С.34-39.
 13. Білоус Я. Розвиток лідерських здібностей молодших школярів засобами творчих ігор. *Наукові збірники. Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій*. 2018. URL: <https://dspace.vspu.edu.ua/handle/123456789/3100> (дата звернення: 18.10.2021)
 14. Богуш А. Дошкільна лінгводидактика. Теорія і методика навчання дітей рідної мови: підручник. Київ: Вища школа, 2007. 542с.
 15. Бойченко В.В. Теоретичні засади культури міжособистісного спілкування молодших школярів. *Педагогічні науки*. № 49. 2018. С.145-148
 16. Бородієнко О. Критерії, показники, рівні сформованості професійної компетентності керівників структурних підрозділів підприємств сфери зв'язку. *Молодь і ринок*. 2017. № 7. С. 109-115.

- 17.Варецька О. Місце соціальної компетентності в структурі ключових компетентностей вчителя початкової школи. *Науковий вісник Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка. Сер.: Педагогіка.* 2014. Вип. 3. С. 106-116.
- 18.Воронюк О. Педагогічні аспекти формування лідерських якостей молодших школярів в умовах сучасної початкової школи. URL: <https://conference.pu.if.ua/forum/files/30112017/1/voron.PDF> (дата звернення: 15.10.2021)
- 19.Галушкіна В. О. Розвиток навичок критичного мислення молодших школярів засобами інтерактивних технологій на уроках в початковій школі. URL: <https://liko-school.kiev.ua/images/professional-achievements/robotaGalushkina.pdf> (дата звернення: 05.12.2021).
- 20.Гладкова В. М., Пожарський С. Д. Основи акмеології: підручник. Львів: Новий світ-2000, 2007. 320 с.
- 21.Гнатюк О. Теоретичний аналіз з проявів обдарованості молодших школярів у навчанні. *Практична психологія та соціальна робота.* 2004. № 10. С. 71-73.
- 22.Гончарова-Горянська М. Соціальна компетентність: поняття, зміст, шляхи формування в дослідженнях зарубіжних авторів. *Рідна школа.* – 2004. № 7-8. С. 71-74.
- 23.Горенко А.І. Особливості системи мотивацій найманих працівників в умовах інноваційного розвитку: теоретичний аспект. *Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія «Економічні науки».* № 3. 2018. С.129-140.
- 24.Данилейко С. І. Шляхи формування соціальної компетентності учнів початкової школи. URL: <http://intkonf.org/danileyko-sishlyahiformuvannyasotsialnoyi-ompetentnosti-uchniv-pochatkovoyishkoli>. (дата звернення 03.08.2021)
- 25.Державний стандарт початкової загальної освіти / Постанова Кабінету Міністрів України № 462 від 20 квітня 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/17911/i

- 26.Длугунович Н.А. Soft skills як необхідна складова підготовки ІТ-фахівців. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2014. № 6. С. 239-242.
- 27.Докторович М.О. Соціальна компетентність як наукова проблема. *Психологія і суспільство*. 2009. № 3. С. 144-147.
- 28.Донченко Т. Мовленнєвий розвиток як науково-методична проблема. *Дивослово*. 2006. № 5. С. 2-5.
- 29.Дорожко І. В., Турищева Л. М. Особливості розвитку критичного мислення молодших школярів у процесі відгадування загадок. *Новий Колегіум*. 2019. № 1. С. 52-56.
- 30.Доценко С. О. Технологія розвитку критичного мислення як засіб формування творчих здібностей учнів початкових класів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2016. Вип. 48. С. 277-286.
- 31.Драговоз О.С. Психологічний супровід впровадження компетентнісного підходу в навчання молодших школярів. *Педагогічний процес: теорія і практика : зб. наук. пр. Вип. 2 / Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка, Благодій. фонд ім. Антона Макаренка*. Київ Едельвейс, 2013. С.175-187.
- 32.Дробот І. О. Формування моделі професійно-компетентного працівника в контексті гарантування місцевого самоврядування. *Демократичні стандарти професійного навчання та діяльності публічних службовців: теорія, практика : міжнар. наук.-практ. конф., Львів, 22 берез. 2007 р. : у 2 ч. / за наук. ред. П. І. Шевчука ; Львів. регіон. ін-т держ. упр. НАДУ при Президентові України; Упр. держ. служби (Гол. упр. держ. служби України) у Львівській обл.; Гданський ун-т*. Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2007. Ч. 1. С. 224-277.
- 33.Дроздова Ю. В. Концептуальні підходи до визначення «soft skills» у сучасних освітніх та професійних моделях. *Міжвузівський науково-методичний семінар «Soft Skills – невід’ємні аспекти формування*

- конкурентоспроможності студентів у XXI столітті». *Тези доповідей*. 21 лютого 2020 р. с. 31-34.
- 34.Єрмаков І. Педагогіка життєтворчості: орієнтири для XXI століття. *Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : наук.-метод. зб. ред. кол. Н. Софій (голова), І. Єрмаков (керівн. авторськ. кол-ву і наук. ред.) та ін.* Київ: Контекст, 2000. С. 58-72.
- 35.Закон України Про освіту від 5.09.2017 // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017. - № 38-39, ст.380
- 36.Запорожець Л., Браславська О. Використання навчально-ігрових технологій в процесі вивчення географії в основній школі. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2012. Ч. 4. С. 139-145.
- 37.Заярна Л. І. Активізація діяльності молодших школярів у процесі оволодіння знаннями через гру. *Таврійський вісник освіти*. 2014. № 2. С. 221-228.
- 38.Зварич І. М. Спілкування – невід'ємна складова Soft Skills у формуванні конкурентоспроможності студентів XXI століття. *Міжвузівський науково-методичний семінар «Soft Skills – невід'ємні аспекти формування конкурентоспроможності студентів у XXI столітті»*. Тези доповідей .21 лютого 2020 р. С. 37-40.
- 39.Іванова Л. В. «Soft skills» як важлива складова конкурентоспроможності фахівця з інформаційних технологій. *Молодий вчений*. 2018. № 12(1). С. 83-87.
- 40.Казачінер О. С. «Hard Skills» та «Soft Skills» інклюзивно-компетентного вчителя іноземної мови. *Теорія і методика професійної освіти*. 2019. Випуск 10. Т. 1. С. 153-156.
- 41.Кміть О. В. Пріоритетні тенденції англomовної початкової освіти в контексті концепції «Нова українська школа». *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2018. Вип. 156. С. 62-65.

42. Коваль К. О. Розвиток «soft skills» у здобувачів вищої освіти - один з чинників для їх працевлаштування. *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2015. № 2. С. 162-167.
43. Ковальчук В. А. Соціальна компетентність вчителя як складова професійно-педагогічної компетентності. Соціалізація особистості: Збірник наукових праць. За заг. ред. проф. А.Й.Капської. Том XVIII. Київ: Логос, 2002. С.70-76.
44. Ковальчук В. Навички soft skills Вимоги нового часу Підвищення soft skills юриста. *ESQUIRES*. URL: <https://uba.ua/documents/events/odesa18/kovalchuk.pdf> (дата звернення: 18.09.2021)
45. Козирєв М. П., Козловська Ю. Р. Професійне становлення фахівця в умовах вищого навчального закладу. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія психологічна*. 2013. Вип. 1. С. 305-313.
46. Колток Л. Критичне мислення молодших школярів як психолого-педагогічний феномен. *Молодь і ринок*. №9 (176). 2019. С.66-70.
47. Компетентісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи (Бібліотека з освітньої політики). За ред. Н.М. Бібік, Л.С. Ващенко, О.І. Локшина, О.В. Овчарук, Л.І. Паращенко, О.І. Пометун, О.Я. Савченко, С.Є. Трубачовона. Київ: К.І.С, 2004. 112 с.
48. Концепція «Нова українська школа». Упор. Л. Гриневич. Київ: 2016. 34 с.
49. Коротина Ю.В. Формирование социальной компетентности младших школьников средствами учебных предметов : дис. ... канд. пед. наук. Тамбов. 2011. 210 с.
50. Кривенко-Камінська О. Ю. Психологічні аспекти нового проекту стандарту початкової освіти. URL: http://brodypk.at.ua/navch-met/poch/dop/psikhologichni_aspekti_novogo_proektu_standartu_po.pdf (дата звернення 11.03.2021)

51. Кузьма-Качур М. І. Історико-педагогічний аналіз проблеми формування критичного мислення молодших школярів. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія: Педагогіка та психологія*. 2019. Вип. 1. С. 145-148.
52. Кучай О. В. Компетенція і компетентність – відображення цілісності та інтеграційної суті результату освіти. *Рідна школа*. 2009. № 11. С. 44-48.
53. Лебедева Л. В. Розвиток критичного мислення учнів початкової школи на уроках читання. *Таврійський вісник освіти*. 2013. № 2 (42). С. 146-150.
54. Леонтьев А. А. Психология общения. Москва: Смысл, 1997. 306 с.
55. Лесун І. П. Запровадження компетентнісного підходу у навчанні учнів старшої школи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 3 : Фізика і математика у вищій і середній школі : зб. наук. праць*. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. Вип. 10. С. 57-60.
56. Лепіхова Л. Соціально-психологічна компетентність у психологічній взаємодії. *Вища освіта України*. 2004. № 3. С. 16-21.
57. Локшина О. І. Становлення компетентнісної ідеї в європейській освіті. Київ: Педагогічна думка, 2009. 211 с.
58. Луців С. Педагогічні умови формування критичного мислення учнів початкових класів на уроках української мови. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2016. Вип. 16. С. 347-352.
59. Макаренко А. С. Книга для батьків. За ред. А. С. Макаренко. Київ: Радянська школа, 1980. 328 с.
60. Маренич І. І., Тесленко О. В., Черничко В. В. Формування комунікативних навичок у молодших школярів. *Наукові записки кафедри педагогіки*. 2014. Вип. 35. С. 121-126.
61. Матвійчук Л. Психолого-педагогічні умови формування ключових компетентностей учнів початкових класів у навчально-виховному процесі. *Нова педагогічна думка*. 2016. № 4. С. 85-88.

- 62.Микитюк О. Роль учителя у формуванні соціальної компетентності школярів в умовах сільських шкіл. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 6. С. 200-207.
- 63.Можаєва О. М. Формування і розвиток основних компетентностей особистості в початковій школі. *Початкова освіта*. 2019. № 32. С. 9-13.
- 64.Наход С. А. Значущість «Soft skills» для професійного становлення майбутніх фахівців соціономічних професій. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5 : Педагогічні науки : реалії та перспективи : зб. наук. праць*. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2018. Вип. 63. С. 131-135.
- 65.Наход С. А. Прогнозування в професійній діяльності майбутнього психолога. *Наукові записки. Серія: «Психолого-педагогічні науки» Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя*. Ніжин. 2013. №3. С. 51-55.
- 66.Ніколаєску І. О. Формування соціальної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів: науково-методичний посібник. Черкаси: ОПОПП, 2014. 76с.
- 67.Нова українська школа: poradnik dla vchitelja. Za zag. red. Bibik N. M. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плянди», 2017. 206 с.
- 68.Носова К. А. Общение и его особенности у младших школьников. *Молодой ученый*. 2019. № 23 (261). С. 190-192.
- 69.Онопрієнко О. Концептуальні засади компетентісного підходу в сучасній освіті. *Шлях освіти*. №4. 2017. С. 32-37.
- 70.Павленко В.В. Розвиток креативності молодших школярів: монографія. За ред. проф. О.Є. Антонової. Житомир. 2017. 158 с.
- 71.Павлик О. Компетентісно орієнтований підхід до навчання в контексті неперервної мовної освіти: суть, проблеми та перспективи. *Рідна школа*. 2010. № 7-8. С. 66-69.

72. Панфилова М.А. Игротерапия общения: Тесты и коррекционные игры. Москва. Генезис, 2002. 208 с.
73. Пометун О. Запровадження компетентнісного підходу – перспективний напрям розвитку сучасної освіти. *Вісник*. 2004. № 22. С.62-69. URL: <http://visnyk.iatp.org.ua/visnyk/issue;22/> (дата звернення 15.10.2021)
74. Пометун О.І., Пироженко Л. В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Науково-методичний посібник. Київ: Видавництво А.С.К., 2003. 192 с.
75. Поніманська Т.І. Основи дошкільної педагогіки: навч. посіб. Київ: Абрис, 1998. 448 с.
76. Пономарьова К. І. Формування комунікативної компетентності молодших школярів у процесі навчання української мови: методичний посібник/ Пономарьова К. І. Київ. КОНВІ ПРІНТ, 2020. 88 с.
77. Посторонко А. І. Формування у здобувачів вищої освіти професійних умінь і навичок при вивченні фахових дисциплін. *Наука і освіта*. 2013. № 6. С. 166-171.
78. Правова Н. Застосування технології формування та розвитку критичного мислення у процесі мовленнєво-методичної підготовки майбутніх учителів початкових класів. *Обрії*. 2011. № 1. С. 19-20.
79. Присяжнюк Ж. Методи і прийоми розвитку креативності дітей дошкільного віку. *Таврійський вісник освіти*. 2013. № 3. С. 96–101.
80. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти Постанова КМУ №1392 від 23.11.11 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text> (дата звернення: 27.11.2021)
81. Раицкая Л. К., Тихонова Е. В. Soft skills в представлении преподавателей и студентов российских университетов в контексте мирового опыта. *Вестник РУДН. Серия: Психология и педагогика*. 2018. Т. 15. № 3. С. 350-363.

- 82.Родигіна І.В. Компетентнісно орієнтований підхід до навчання. Харків: «Основа», 2008. 112 с.
- 83.Савінов В. В. Плейбек-театр як засіб розвитку soft skills у позашкільній освіті» (Методична розробка). Інститут соціальної та політичної психології НАПН України. Київ: 2020. 17 с.
- 84.Савченко О. Компетентнісна спрямованість нових навчальних програм для початкової школи. *Гірська школа Українських Карпат*. 2015. № 12-13. С. 38-43.
- 85.Сиротенко Г. О. Сучасний урок: інтерактивні технології навчання. Харків: Основа, 2013. 80 с.
- 86.Сідун М. М. Особливості процесу спілкування молодших школярів у шкільному колективі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. 2017. Вип. 1. С. 259-261.
- 87.Сімакова І. О. Використання кейсового методу для навчання іншомовної професійно орієнтованої дискусії здобувачів вищої освіти інженерних спеціальностей. *ВІСНИК НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*. 2010. Вип. 3. С. 191 - 195.
- 88.Скворцова С. Розвиток критичного мислення в учнів початкової школи на уроках математики. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки*. 2016. № 2. С. 163-169.
- 89.Слепкань З. Методика навчання математики: підручник для студ.мат.спеціальностей педагогічних навч.закладів. Київ: Зодіак - ЕКО, 2000. 512 с.
- 90.Сопівник Р. В., Дубровська Л. О. Система дидактичних ігор як засіб ефективності навчально-виховного процесу у сучасній початковій школі. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2016. № 4. С. 111-114.

91. Суровицька М. Вплив гри на розвиток особистості молодших школярів. *Молодь і ринок*. 2014. № 2. С. 170-174.
92. Сушик Н. Теоретичні основи формування лідерських якостей учнівської молоді. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Педагогічні науки*. 2013. № 7. С. 110-115.
93. Тимофєєва І. Розвиток наскрізних вмінь у процесі фахової підготовки майбутніх учителів початкових класів. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 3 березня 2020 р.)*. Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля», 2020. Вип. 9. С. 49-52.
94. Ткачук О. С. Мовно-мовленнєва компетенція на уроках української мови в початкових класах. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2009. Вип. 44. С. 156-159.
95. Тупік С. П. Методика й організація уроків української мови та літератури за технологією розвитку критичного мислення: Методична розробка (із досвіду роботи). Котовськ, 2012. URL: http://www.nmc.od.ua/wp-content/uploads/2015/09/Тупік_2012.pdf (дата звернення: 06.06.2021)
96. Тургель В. А. Творческая деятельность младших школьников как основа оптимизации начального образования. *Журнал «Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена»*. 2010. № 128. С. 12-18.
97. Ушакова В. П. методичні рекомендації «Розвиток креативного мислення учнів початкових класів через використання ігрових завдань та інтерактивних технологій». *Всеосвіта*. 08.04.2020. URL: <https://vseosvita.ua/library/rozvitok-kreativnogo-mislenna-ucniv-pocatkovih->

klasiv-cerez-vikoristanna-igrovih-zavdan-ta-interaktivnih-tehnologij-242205.html (дата звернення: 05.12.2021).

98. Фамілярська Л. Л. Особливості розвитку сучасного педагога в системі післядипломної освіти. *ScienceRise. Pedagogical Education*. 2017. № 6. С. 43-45.
99. Федоренко О. Ф. Особливості формування ключових компетентностей в учнів з порушеннями слуху. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2013. Вип. 23. С. 248-251.
100. Формування ключових і предметних компетентностей молодших школярів у навчальному процесі: теоретичні аспекти: Дайджест 1-2. Укл. О. В. Онопрієнко. Донецьк: Каштан, 2011. 98 с.
101. Циган Н. В. Особливості формування професійної компетентності при підготовці фахівців для різних типів соціальних закладів. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2017. № 13. С. 71-75
102. Чемоніна Л. В. Розвиток критичного мислення учнів початкової школи на уроках української (рідної) мови та читання. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки*. 2013. № 3. С. 155-161.
103. Чурбанова С. Психологические условия продуктивности решения дивергентных задач дошкольниками : автореф. дисс. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07. Москва, 1990. 27 с.
104. Шалівська Ю. В. Сутність і характеристика комунікативно-мовленнєвого розвитку молодших школярів. *Innovative solutions in modern science*. 2016. № 5 (5). С. 93-106.
105. Шандрук С. К. Психологія професійних творчих здібностей: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. 357 с.

106. Шахрай В. М. Формування соціальної компетентності особистості як умови її якісної взаємодії з суспільством. *Вісник ЛНУ ім. Т. Шевченка*. 2012. № 7 (242). С. 53-59.
107. Шквир О. Критичне мислення молодших школярів: сутність і особливості. *Молодь і ринок*. 2019. № 4. С. 27-32.
108. Шмаков С.А. Игры учащихся – феномен культуры. Москва. «ИНФРА-М», 1994. 235 с.

ДОДАТКИ

Додаток А.

Анкета

«Формування компетентностей»

Шановні учні, просимо Вас відповісти на низку питань.

Твоє прізвище та ім'я _____

1. Чого ти прагнеш досягти за час навчання у 4 класі?

- a. набути знань
- b. отримати різні навички
- c. зав'язати дружні стосунки
- d. отримати повагу учителів

2. Чи допомагають вам у щоденному житті знання та вміння, отримані на уроках математики?

- a. постійно
- b. часто
- c. іноді
- d. ніколи

3. Чи доводилось вам використати знання, отримані на уроках української мови?

- a. постійно
- b. часто
- c. іноді
- d. ніколи

4. Чи доводилось вам використати знання, отримані на уроках «Людина і світ»?

- a. постійно
- b. часто

с. іноді

д. ніколи

5. Як саме ви використовуєте знання з предмету «Людина і світ»?

6. Який урок ти вважаєш для себе найціннішим?

Чому?

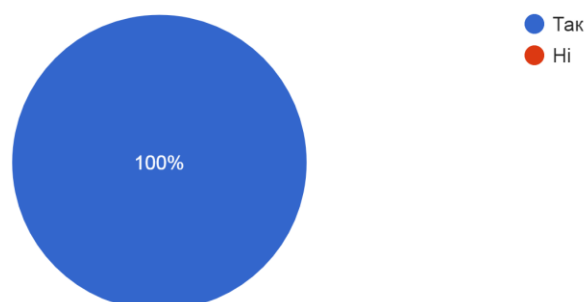
7. Які з навичок, отриманих у школі, тобі найчастіше знадобилися у повсякденному житті?

Дякуємо!

Анкетування вчителів з питання розвитку soft skills молодших школярів

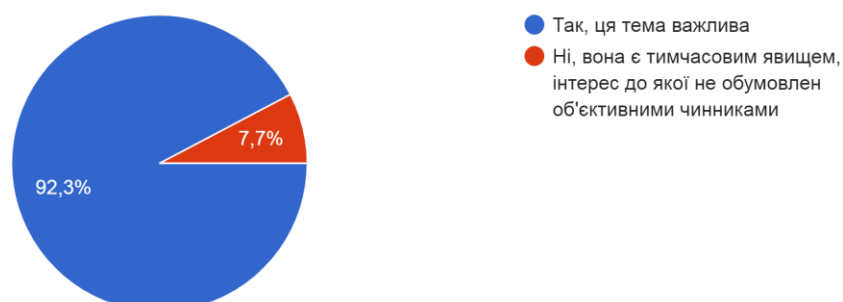
1. Чи знайомі Ви з проблемою розвитку soft skills ?

26 ответов

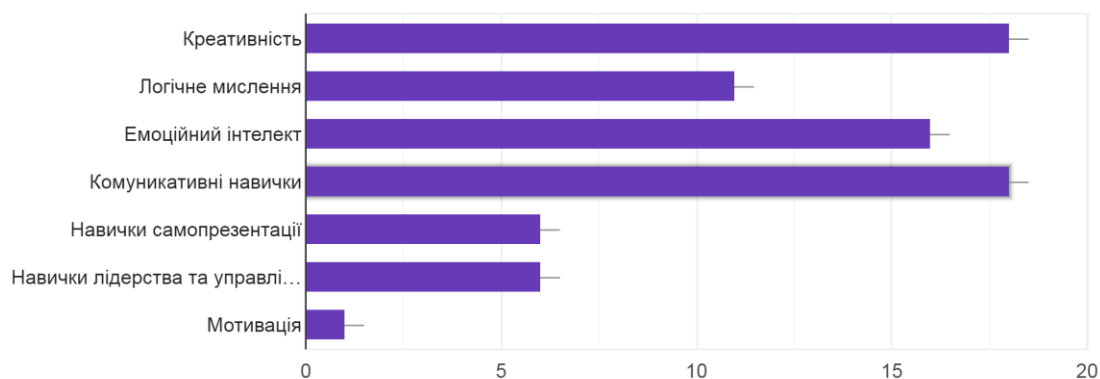
2. На Вашу думку, питання soft skills обумовлено об'єктивною необхідністю та особливостями сучасного світу, чи це скоріше "дань моді на інновації"?

26 ответов

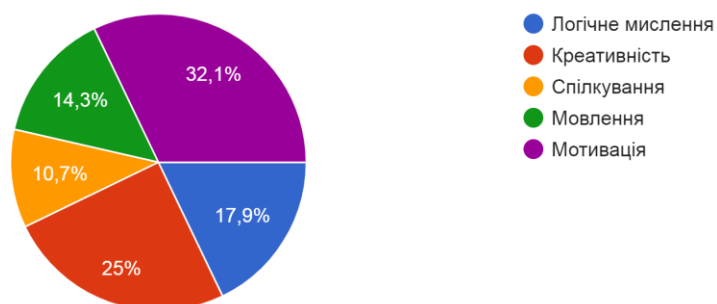
3. Які з перерахованих "м'яких навичок" Ви вважаєте найважливішими (ТОП 3 - тобто оберіть 3 головні)?

26 ответов

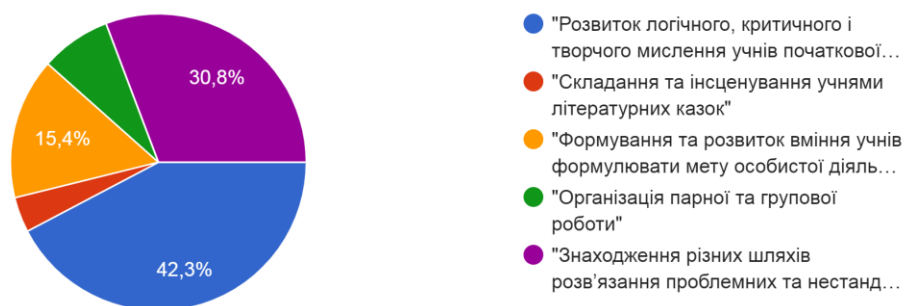
4. Яким з перелічених "м'яких навичок", на Вашу думку, в практиці приділяється найменше уваги? (оберіть один варіант із запропонованих)

26 ответов

5. Якби Вам запропонували навчання (лекцію, семінар, вебінар) з розвитку soft skills, то яку тему би Ви обрали?

26 ответов

Додаток В.

**Бланк-карта спостережень учнів 2-Е класу за критеріями та показниками
рівнів опанування та розвитку soft skills**

№ з/п	П І учня	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
1	Артюх Олександр	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+	+	+	+		+
2	Барінцева Арина				+	+	+	+	+	+								+	
3	Бічук Зоряна	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+	+				+	+
4	Дорошко Каміла	+	+	+		+	+	+	+	+		+	+	+				+	+
5	Доценко Валерія	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+
6	Єнютіна Марія	+		+	+	+	+	+	+	+		+	+	+					+
7	Змієвський Тимур				+	+	+	+	+	+								+	
8	Іванова Дар'я	+	+	+		+	+	+	+	+		+		+				+	+
9	Іщенко Даніель					+		+				+							
10	Килич Тимур	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
11	Колодка Александра	+		+		+	+	+		+		+		+		+		+	+
12	Комериста Вероніка	+		+		+	+	+	+	+				+				+	+
13	Корнев Дмитро		+	+		+	+	+			+			+					+
14	Кужельний Дмитро			+		+	+		+	+				+		+			+
15	Ларин Тимофій	+		+	+	+	+	+	+	+		+	+	+				+	+
16	Майборода Артем					+	+			+									
17	Мойсієнко Анна	+	+	+		+	+	+		+		+		+				+	+
18	Печерний Артем		+	+		+	+			+				+				+	+
19	Пінчук Софія	+	+	+		+	+	+	+	+		+		+				+	+
20	Приходько Марк	+	+	+		+	+	+	+	+		+		+				+	+
21	Процко Максим					+	+		+										
22	Сергієнко Данііл	+	+	+		+	+		+	+				+					+
23	Сетун Соломія		+			+	+	+	+	+								+	
24	Скидан Артем		+	+		+	+	+	+			+			+	+	+		
25	Скрипник Тимофій	+	+	+		+	+		+				+	+		+	+		+
26	Сулова Поліна				+	+			+	+									
27	Тарасенко Дарина	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+
28	Трач Єгор	+	+	+		+	+	+	+	+		+		+			+	+	+
29	Уложенко Олександр		+		+	+	+		+	+									
30	Целіщева Емілія	+	+	+	+	+	+	+	+	+				+			+	+	+
31	Чілімова Софія		+		+	+	+	+	+	+								+	
32	Щербань Валерія	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+	+		+		+

Додаток Г.

Свято 1 Вересня

«Вчитель на годину» - урок англійської мови

«Вчитель на годину» - урок мистецтва